

ความสุขของครอบครัว

คือ

สันติสุขของสังคม

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

สหุพทาน์ รมุพทาน์ จินาติ
การให้ธรรม ย่อมชนะการให้ทั้งปวง

ความสุขของครอบครัว คือสันติสุขของสังคม

© พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 974-344-018-6

พิมพ์ครั้งที่ ๑ ๕ กรกฎาคม ๒๕๔๓

- อнуสรณ์นายสมศักดิ์ สมประเสริฐ

๑,๕๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๒ - กรกฎาคม ๒๕๔๓

๓,๐๐๐ เล่ม

- วัตถุประสงค์วัน พิมพ์เป็นธรรมทาน

ในวันอาสาฬหบูชาและวันเข้าพรรษา ปี ๒๕๔๓

๑,๙๐๐ เล่ม

- ในมงคลวารคล้ายวันเกิด คุณบุญเรือน มาเจริญบุญ

๕๐๐ เล่ม

- คุณธวัช คุณบุบผา คณิตกุล พิมพ์เป็นธรรมทาน

๕๐๐ เล่ม

- พระครุชิต คุณวโร พิมพ์เป็นธรรมทาน

๑๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่

สารบัญ

ความสุขของครอบครัว คือสันติสุขของสังคม	1
พ่อ-แม่เลี้ยงลูก คือสร้างสรรค์โลก	3
พ่อ-แม่เดี๋ยวนี้ได้แต่เลี้ยง แต่ไม่ได้ดู	14
การฝึกพฤติกรรม ฝึกจิตใจ และฝึกปัญญา	19
ความสุขจากการอยากทำให้ดี	25
การฝึกมองวัตถุเป็นปัจจัยเกื้อหนุน ไม่ใช่เป็นจุดหมาย	27
เกณฑ์ประเมินการพัฒนา 4 ด้าน	30
คุณภาพชีวิตของครอบครัวที่มีความสุข	32
ปฏิบัติแบบให้การเกื้อหนุนกัน	37
เมื่อคนพัฒนา ความสุขก็เป็นอิสระจากวัตถุมากขึ้น	38
คุณค่าที่แท้จริงของวัตถุ	40
คำถามเฉพาะกรณี	42
จุดหมายที่แท้ของการปฏิบัติธรรม	42
ความฉลาดในวิธีการปฏิบัติ	45
ชีวิตที่ต้องไม่ประมาท	46
ความดีงาม ความซาบซึ้งที่ไม่ตาย	49
ชีวิตที่ฝากไว้กับธรรม มีความเป็นอมตะ	50
มองด้วยปัญญา ก็จะเห็นความปรารถนาดีในการอบรมเลี้ยงดูลูก	52
ปัญญาในการสื่อสารเพื่อประสานสัมพันธ์	53
การใช้วิธีปมอินทรีย์	55
การประสานสัมพันธ์สมาชิกในครอบครัว	58
การปลุกเร้าคุณธรรมในครอบครัว	60
การฝึกลูกเพื่อเป็นพี่น้องที่มีความสัมพันธ์เชิงบวก	62
สรุป	64

ความสุขของครอบครัว คือสันติสุขของสังคม

กราบนมัสการท่านเจ้าคุณอาจารย์

ดิฉันขอเรียนถามท่านเกี่ยวกับธรรมะซึ่งควรส่งเสริมให้นำมาเป็นหลักปฏิบัติระหว่างสมาชิกในครอบครัวเพื่อยังประโยชน์สุขแก่สมาชิกในครอบครัว และยังมีศักยภาพในการพัฒนาตนเองได้ตลอดชีวิต

ดิฉันขอเรียนถามท่านในรูปแบบปุจฉา - วิสัชนา ในประเด็นต่างๆ ดังนี้ค่ะ

พ่อ-แม่เลี้ยงลูก คือสร้างสรรค์โลก

ปุจฉา: ในฐานะที่ครอบครัวเป็นรากฐานของการปลูกฝังคุณธรรม ชาวพุทธควรอบรมเลี้ยงดูให้สมาชิกมีคุณธรรม ระหว่าง พ่อ-แม่-ลูก ระหว่างพี่น้อง ควรเลือกใช้หลักอย่างไรคะ

วิสัยทัศน์: หลักปฏิบัติทั่วไปโดยพื้นฐานกว้างๆ มีอยู่แล้ว หลักพื้นฐานเริ่มจากพ่อแม่เป็นหัวหน้าครอบครัว พ่อแม่เป็นผู้นำ ส่งแสงสว่าง ท่านยกให้พ่อแม่ เป็นเหมือนทิศตะวันออก คือทิศที่พระอาทิตย์ขึ้น ซึ่งมีความสำคัญมาก คือ ดวงอาทิตย์ขึ้นมาก็ส่งแสงสว่าง นำทางการดำเนินชีวิตของคนและสัตว์ทั้งหลาย ชีวิตของลูกพ่อแม่ ก็เป็นแบบอย่างและให้ความสว่าง คือให้ความรู้ ความเข้าใจ บอกวิธีดำเนินชีวิต ให้แม่แต่ชีวิตของลูก

พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงฐานะของพ่อแม่ไว้ว่า

1. เป็น**พระพรหม** เป็นผู้ให้กำเนิด เป็นผู้สร้างชีวิตให้กับลูก แล้วก็เป็นผู้เลี้ยงลูก เป็นผู้แสดงโลกนี้แก่ลูก
2. เป็น**บูรพาจารย์** ของลูก คือ เป็นครูอาจารย์คนแรก สอนตั้งแต่ กิน ดื่ม นั่ง นอน เดิน พุด ทุกอย่างที่จะใช้ในการดำเนินชีวิต หรือเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเองต่อไป
3. เป็น**อาหุไนยบุคคล** ของลูก อาหุไนยบุคคลนี้เป็นคำเรียกพระอรหันต์และพระอริยะทั้งหลาย ในสังคมไทยจึงเรียกพ่อแม่ง่ายๆ ว่าเป็นพระอรหันต์ของลูก คือมีคุณธรรมอย่างน้อยท่านมีจิตใจบริสุทธิ์ต่อลูก รักลูกด้วยใจจริง ไม่มีอะไรเคลือบแฝง

ฐานะทั้ง 3 ประการนี้ถือว่าเป็นสำคัญ ขอย้ำอีกครั้งว่า **หนึ่ง เป็นพระพรหม สอง เป็นบูรพาจารย์ สาม เป็นพระอรหันต์ของลูก**

คุณธรรมที่จะทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดี ข้อสำคัญก็คือ เมื่อเป็นพระพรหม พ่อแม่ก็เลี้ยงลูกมาโดยมีหลักคือ พรหมวิหาร 4 ได้แก่

เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ซึ่งโดยสาระสำคัญทั้ง 4 ข้อรวมแล้วก็มี 2 ด้าน

ด้านที่หนึ่งคือ **ด้านความรู้สึก** หมายถึง ความรู้สึกที่ดีงาม ถ้าเรียกเป็นภาษาอังกฤษก็คือ positive emotion คือ พ่อแม่โดยพื้นฐานไม่มีความรู้สึกโกรธเคือง ชิงชัง รังเกียจ คิดร้าย เอาเปรียบ เป็นต้น ต่อลูกมีแต่ความรู้สึกในทางที่ดีคือ เมตตาความรัก ความปรารถนาดี กรุณา สงสาร คิดจะช่วยเหลือให้พ้นทุกข์ มุทิตา ยินดีด้วยเมื่อประสบความสุข ความสำเร็จ ทำอะไรได้ดีก็ชื่นชม แล้วก็ส่งเสริม ทั้งสามนี้เป็นความรู้สึกที่ดี ทำให้ชีวิตความสัมพันธ์ระหว่างพ่อ - แม่ - ลูก รวมไปถึงในครอบครัวทั้งหมดมีความรัก ความอบอุ่น มีความร่าเริง ผ่องใส มีความอ่อนโยน เป็นสุข นี่เป็นด้านความรู้สึก

ส่วนอีกด้านหนึ่งก็คือ **ด้านความรู้** พ่อ-แม่จะมีเพียงด้านความรู้สึกไม่ได้ ต้องมีความรู้ และรู้จักใช้ปัญญาด้วย เพราะหลักทั่วไปมีอยู่ว่า คนเรามีชีวิต ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ต้องเป็นไปตามกฎธรรมชาติ และกฎที่เป็นของธรรมชาตินี้ ไม่เข้าใครออกใคร พ่อแม่จะใช้ความรู้สึกไปช่วยเหลืออย่างไร ก็ทำเกินกฎธรรมชาติไม่ได้ ด้านนี้แหละถ้าพ่อแม่รู้กล้าเข้าไปจะทำให้เสีย

ชีวิตของแต่ละบุคคลมีสองด้านเสมอ คือ **ด้านที่เป็นชีวิตซึ่งเป็นไปตามกฎธรรมชาติ** และ**ด้านที่เป็นบุคคลซึ่งอยู่ในสังคม** พ่อแม่จะช่วยให้ได้มากที่สุดก็คือ ด้านที่ลูกเป็นบุคคลผู้อยู่ในสังคม ซึ่งพ่อ-แม่เข้าถึงได้โดยตรง ในด้านนี้ พ่อแม่ควรส่งเสริมความรู้สึกที่ดี ด้วยความสัมพันธ์ที่ดีงาม ให้ความอบอุ่น ให้มีความสุขภาพ อ่อนโยน จิตใจดี ส่วนด้านที่ลูกเป็นชีวิตซึ่งเป็นไปตามกฎธรรมชาตินั้น พ่อ

แม่เข้าถึงโดยตรงไม่ได้ แต่ต้องสื่อโดยผ่านปัญญาจึงจะโยงไปถึงด้านธรรมชาติของเขา ด้านที่เป็นธรรมชาติของชีวิตนั้นต้องใช้ปัญญา ความจริงด้านนี้เป็นด้านสำคัญที่ลูกจะต้องพัฒนาเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง

ด้านที่หนึ่ง พ่อแม่มีความรู้สึกดีงาม รัก ผูกพัน จะคอยให้ความช่วยเหลือ และจะทำให้ แต่พอถึงด้านที่สองนี้ ชีวิตของลูกเป็นของเขาเอง เขาต้องอยู่กับความเป็นจริง อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ เขาต้องเป็นอยู่และรับผิดชอบชีวิตของเขาเองต่อไป เพราะฉะนั้นเขาต้องได้รับการเตรียมความพร้อมที่จะให้รับผิดชอบตนเองได้ ต้องเติบโต เจริญออกงาม ต้องมีคุณสมบัติภายใน มีความรู้ความสามารถของตนเอง ซึ่งพ่อแม่ทำให้ไม่ได้ แต่พ่อแม่สามารถช่วยเกื้อหนุน โดยใช้**ปัญญาประสานกับอารมณ์** หรือ**เอาความรู้มาประสานกับความรู้สึก**

ในเมื่อพ่อแม่มีความรู้สึก เช่นรักลูกเป็นต้นแล้ว ก็โยงต่อไปสู่ด้านความรู้ คือเรารักเขา อยากให้เขาเป็นคนเก่ง คนดี มีความสุขต่อไป แต่ชีวิตเป็นของเขา ซึ่งเขาจะต้องรับผิดชอบตนเอง เราจะช่วยเขาได้อย่างไร ก็ต้องใช้ปัญญาพิจารณาว่าเขาต้องทำอะไรบ้าง ต้องรับผิดชอบอะไรบ้าง และด้วยการใช้ความรู้ หรือใช้ปัญญา ก็คิดพิจารณาว่าจะเตรียมฝึกให้เขาทำอะไรอย่างไร

การใช้ปัญญาคิดไว้ล่วงหน้า นี้ จะทำให้เตรียมหาแบบฝึกหัด หรือเตรียมกิจกรรมเพื่อฝึกลูกอย่างหลากหลาย ตรงนี้ก็กลายเป็นว่า พ่อแม่ไม่ทำให้เขาแล้ว แต่ดูให้เขาทำ ตรงนี้แหละเรียกว่า อุเบกขา คือข้อที่ 4 ของพรหมวิหาร 4

ฉะนั้นในพรหมวิหารจะมี 2 ภาค คือ *ภาคความรู้สึ* ได้แก่ สามข้อแรก คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และ*ภาคปัญญา* ซึ่งแสดงออกที่อุเบกขา คือการวางท่าที่ วางตัวเฉย ไม่ทำให้ แต่คอยดูให้เขาทำ

อุเบกขา แปลว่า การคอยดูอยู่ใกล้ๆ หมายความว่า แทนที่จะทำให้ ก็ให้เขาทำเอง แต่ก็ดูอยู่ เหมือนกับบอกว่า เรื่องนี้ เธอจะต้องทำให้เป็นเองนะ แล้วก็ให้เขาทำ แล้วเราคอยดูอยู่ใกล้ๆ เมื่อเขาทำผิด หรือทำถูก เราก็จะได้ชี้แนะ และเมื่อเขาสงสัยเขาจะได้ถามเรา พ่อแม่ก็ทำหน้าที่เป็นผู้ให้คำปรึกษา

อุเบกขา จึงหมายความว่า พ่อแม่คอยดูให้ลูกทำ โดยเป็นที่ปรึกษา คอยบอก คอยแก้ คอยแนะ ให้เขาเรียนรู้ให้เขาฝึก ให้เขาหัดทำด้วยตนเอง แต่พ่อแม่ไม่ทำให้ ตรงนี้แหละจะทำให้เด็กได้พัฒนามาก ดังนั้น ข้ออุเบกขานี้จึงมีความสำคัญที่จะช่วยให้โอกาสแก่เด็ก ที่จะมีการพัฒนา

ถ้าเราเอาแค่จิตใจคือด้านความรู้สึกโดยมีเมตตากรุณามุทิตา เด็กจะพัฒนาในส่วนที่มีความรัก ความอบอุ่น เป็นคนอ่อนโยน ละมุนละไม มีความสุข แต่จะอ่อนแอ และพึ่งพา ทำอะไรไม่เป็น และถ้ามากเกินไปเด็กก็จะกลายเป็นผู้เรียกร้อง ไม่รู้จักพอ ดังนั้น จึงต้องใช้ด้านปัญญาโดยเอาอุเบกขามาสร้างความสมดุล อะไรที่เด็กควรรับผิดชอบตนเองให้ได้หรือควรหัดทำให้เป็นพ่อแม่จะวางเฉย ไม่ชวนชวนทำอะไร แต่เฉยโดยคอยดูอยู่ ไม่ใช่เฉยไม่รู้เรื่องและไม่เอาเรื่อง ซึ่งจะกลายเป็นอัญญาอุเบกขา คือ เฉยโง่

การวางเฉยของอุเบกขาหมายถึงเฉยด้วยปัญญา เพราะรู้ว่า

เรื่องนี้สมควรทำอย่างนี้ โดยมีเหตุผลอย่างนี้ ซึ่งโดยมากเป็นการวางเฉยเพื่อให้เขาทำ ตนเองจะได้ดู โดยสังเกตว่าเขาทำอะไรเป็นหรือไม่เป็น และเราควรจะทำอะไร หรือฝึกฝนลูกอย่างไร

ถ้าพ่อแม่มีเมตตา กรุณา มุทิตามากเกินไป จะกลายเป็นว่าพ่อแม่ขัดขวางการพัฒนาของลูกเสียเอง จึงต้องมีอุเบกขามาช่วยดูแลให้พอดี เพื่อให้ลูกมีโอกาสในการพัฒนา ซึ่งจะทำให้เด็กมีความเข้มแข็งรับผิดชอบตนเองได้ ข้อสำคัญก็คือเขาจะมีการพัฒนา โดยเฉพาะการเจริญเติบโตของเด็กจะเป็นไปทั้ง 2 ด้านอย่างมีดุลยภาพ เป็นการเจริญเติบโตอย่างพอดี คือ ทั้งมีความอ่อนโยน มีความสุข ความอบอุ่น และพร้อมกันนั้นก็มีความเข้มแข็ง มีความสามารถ มีปัญญา รับผิดชอบตนเองได้

ถ้ามีการเอียงไปข้างหนึ่ง อย่างที่พูดเมื่อกี้ว่า เอียงด้านความรู้สึกมากไป ไม่มีอุเบกขา ขาดปัญญา เด็กก็จะอ่อนแอ ต้องคอยพึ่งพา และอาจเลยเถิดกลายเป็นนักเรียกร้อง ถ้าออกไปในระดับสังคมก็อาจจะเกิดโทษในแง่ที่ว่า เสียกฏกติกา และเสียความเป็นธรรม คือจะมีการช่วยเหลือกันในส่วนตัว โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องชอบธรรม แต่ถ้ามีอุเบกขาก็จะตรงไว้ว่า ทุกอย่างต้องไม่เกินธรรม ไม่เกินความจริง จะช่วยกันต้องไม่เกินความถูกต้อง ถึงจะมีเมตตา กรุณา มุทิตา มาจะช่วย แต่ถ้ากระทบต่อหลักการ กติกาก็หยุด อุเบกขาจะช่วยตรงไว้ ดังนั้น อุเบกขาจะช่วยรักษาความเป็นธรรมได้

อุเบกขา นอกจากจะทำให้คนเข้มแข็ง รู้จักรับผิดชอบ และเจริญเติบโตพัฒนาได้ดีแล้ว ก็ยังรักษาความถูกต้องชอบธรรมใน

สังคม เช่นรักษาความยุติธรรมได้ด้วย ดังนั้นสังคมก็จะอยู่ดี ตั้งแต่สังคมในครอบครัว

อย่างไรก็ตาม ถ้ามีอุเบกขาที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา เจยแบบไม่รู้เหตุผล คือเรื่อยเปื่อย เฉื่อยชา เจยเมย ก็อาจจะทำให้เด็กเสียได้ คือเด็กไม่ได้รับการเอาใจใส่ มีชีวิตที่แห้งแล้ง ขมขื่น ซึ่งจะทำให้เด็กบางคนกลายเป็นคนแข่งกระด้าง เขี้ยวเกรี้ยว หรือเสียคน หรือบางคนอาจจะเก่งไปเลย เช่น เด็กที่ถูกทอดทิ้งนี้ บางคนที่มีความคิดพัฒนาตัวเอง จะกลายเป็นคนเก่งเข้มแข็ง แต่อาจจะแข็งแรงแบบกระด้าง ไม่มีน้ำใจ ไม่รู้จักเห็นใจใคร ไม่รู้สึกในสุขทุกข์ของผู้อื่น

รวมความว่า **อุเบกขาช่วยให้เข้มแข็ง แต่ถ้าขาดสามข้อแรกก็จะกระด้างไป** ไม่เห็นอกเห็นใจใคร เพราะฉะนั้นจึงต้องมีความพอดี ซึ่งเป็นเรื่องที่ยาก จะต้องเน้นให้ตระหนักว่าครอบครัวเป็นตัวอย่างเป็นที่พิสูจน์ว่าสังคมจะอยู่ดีได้หรือไม่ ถ้าพ่อแม่สามารถรักษาพรหมวิหาร 4 ให้สมดุลไว้ได้ดี ครอบครัวก็จะมีความเป็นอยู่ดี เป็นรากฐานที่ดีของสังคม เด็กที่เติบโตออกไปอยู่ในสังคม ก็จะช่วยสร้างสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างดี

พรหมวิหาร 4 เป็นหลักใหญ่ของชีวิตครอบครัว และครอบครัวนั้นเป็นตัวอย่างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่เป็นต้นแบบในการฝึกเด็ก นอกจากความสัมพันธ์กับพ่อแม่แล้ว เด็กจะได้รับการฝึกจากครอบครัวในด้านความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องด้วย โดยมีพ่อ-แม่ เป็นผู้นำ เริ่มตั้งแต่การนำในด้านความรู้สึก และทัศนคติที่ดีงาม ลูกที่ยังเป็นเด็กๆ ที่เป็นหญิง-ชาย เป็นพี่-น้อง จะ

มีการสร้างความรู้สึกแบบหนึ่ง คือ การสร้างความรู้สึกอย่างพื่ออย่างน้อง ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ดีงาม มีเมตตา คอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความรู้สึกแบบนี้อยู่เหนือหรือข้ามพ้นความรู้สึกทางเพศ คือความเป็นพี่เป็นน้องนั้นเหมือนไม่มีเพศ เหมือนไม่มีความเป็นหญิงเป็นชาย ความรู้สึกอย่างพื่ออย่างน้องนี้ จะมากลบหรืออย่างน้อยมาคานความรู้สึกทางเพศ ที่มองกันระหว่างหญิง-ชาย

เด็กที่อยู่ในครอบครัวในลักษณะนี้ จะชินกับความรู้สึกอย่างพื่ออย่างน้อง ถ้ามีการปลูกฝังดี เวลาออกไปอยู่ในสังคมเด็กก็จะมีความรู้สึกแบบนี้เป็นพื้นฐานอยู่ในใจ เวลาพบปะมองเห็นผู้หญิงอื่นผู้ชายอื่น ก็จะมีความรู้สึกส่วนหนึ่งที่นึกถึงความเป็นพี่สาว น้องสาว เป็นพี่ชาย น้องชาย ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ดุลกับความรู้สึกทางเพศได้

ทีนี้ ถ้าไม่มีความรู้สึกอย่างนี้ติดมาจากการอบรมบ่มเพาะในครอบครัวแล้ว เมื่อเด็กเติบโตขึ้น ก็จะมีความรู้สึกด้านเดียว คือความรู้สึกระหว่างหญิงชาย เพราะฉะนั้น เมื่อออกไปในสังคมก็มีทางที่จะเกิดปัญหาได้มากคิดว่าปัจจุบันจะมีปัญหาเรื่องนี้มากด้วย คือ ความรู้สึกที่พัฒนาจากความสัมพันธ์ในครอบครัวระหว่างพ่อ แม่ ลูก และระหว่างพี่น้อง ซึ่งเรียกสั้นๆ ว่าความรู้สึกจันพ่อแม่-ลูก และความรู้สึกมองกันอย่างพี่น้อง กำลังจะเลือนหายไป เพราะฉะนั้นเวลาออกไปอยู่ในสังคม ก็จะมีปัญหาอาชญากรรมต่างๆ เพิ่มขึ้น เพราะการที่คนมองกันด้วยความรู้สึกแบบญาติพี่น้อง ไม่มีมาช่วยดุลหรือคานความรู้สึกที่หนักไปในด้านความรู้สึกทางเพศอย่างเดียว

ตรงนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก เท่ากับว่าครอบครัวเป็นพื้นฐานของสังคมที่จะจูงสังคมไปในทางที่ดี เพราะฉะนั้นในพุทธศาสนา

จึงมีคำสอนที่ท่านสอนพระไว้ว่า ถ้าพบผู้หญิงวัยสูงหน่อยก็ให้มองเป็นเหมือนแม่ ถ้าพบผู้หญิงที่อายุมากกว่าหน่อยก็ให้มองเป็นพี่สาว ถ้าอายุน้อยกว่าก็ให้มองเป็นน้องสาว ตรงนี้ก็คือการนำความรู้สึกแบบญาติพี่น้องมาชักนำคุณธรรมซึ่งจะทำให้เกิดความรู้สึกที่ดีงาม ถ้าโดยพื้นฐานมีการอบรมเลี้ยงดูในครอบครัวที่ดี ความรู้สึกนี้ก็จะมาช่วยอย่างเป็นธรรมชาติไปเอง คือความสัมพันธ์แบบพี่น้องนี้ก็จะเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตประจำวันที่เคยชินอยู่เป็นประจำ

ในวันฉณธรรมไทยที่ผ่านมาจะเห็นชัดว่า การเน้นความสัมพันธ์ด้วยความรู้สึกอย่างญาติพี่น้องนี้ได้แสดงออกในทางภาษา เวลาพบหญิงชายอื่นก็จะใช้คำทักทายเรียกกันอย่างญาติพี่น้องตามอายุวัยของเขา คนอื่นที่อายุมากก็เรียกว่า คุณตา คุณยาย หรือตาโน่น ยายนี่ คนที่อายุในระดับใกล้เคียงกับพ่อแม่ก็เรียกว่า ลุง ป้า น้า อา ถ้าอายุใกล้เคียงกับตัวเอง ก็เรียกพี่นั้น น้องนี้ ช่วยนำความรู้สึกอย่างพี่อย่างน้อง ขึ้นมาเหนือความรู้สึกอย่างหญิงอย่างชาย

แต่ปัจจุบันวันฉณธรรมนี้กำลังจะเลือนหายไป ไม่ค่อยได้ยินเรียกกัน คงจะเป็นเพราะวันฉณธรรมตะวันตกแผ่อิทธิพลเข้ามาครอบงำ ถ้ามองกว้างออกไปถึงระบบสังคมและการเมือง ก็คือจะหันเข้าหาประชาธิปไตยได้อำนาจธุรกิจ ซึ่งเน้นเสรีภาพและความเสมอภาคแบบแก่งแย่งแบ่งแยก โดยละทิ้งหรือยอมสูญเสียภราดรภาพ แทนที่จะนำเอา**ภราดรภาพ**ที่มีอยู่ค่อนข้างดีแต่เดิม มาเป็นฐานในการพัฒนาประชาธิปไตย

ในสังคมของเราสืบๆ มา ลูกใกล้ชิดแม่มาก อยู่กับแม่ตลอดเวลา พ่อยังห่างกว่า สำหรับผู้ชายที่มีความรู้สึกซาบซึ้งประทับใจ

ในพระคุณความรักของแม่อย่างลึกซึ้งแน่นแฟ้น อิทธิพลของความรู้อีกหนึ่งจะมีความหมายสำคัญมาก เวลาพบผู้หญิงอื่นในที่ปลอดภัยเปลี่ยว ใจของเขาจะประหวัดไปถึงแม่ หรือภาพของแม่จะปรากฏขึ้นในใจ พร้อมทั้งความรู้สึกดีงามต่างๆ ที่พ่วงอยู่กับความสัมพันธ์กับแม่ ตลอดจนคำพูดจาสั่งสอนของท่าน ความรู้อีกนี้ก็เลยมากลบหรือมาทับความรู้สึกอย่างหญิงอย่างชาย หรือความรู้สึกทางเพศ ทำให้จิตใจโน้มไปในทางที่จะปฏิบัติต่อผู้หญิงอื่นนั้นด้วยเมตตากรุณา

ในสังคมที่ความสัมพันธ์แบบแม่ลูกเลื่อนกลางลงไป และสื่อมวลชนเป็นต้นมีแต่กระตุ้นเร้าความรู้สึกทางเพศและความสัมพันธ์อย่างหญิงอย่างชาย ความรู้อีกแบบนี้ก็ย่อมจะครอบงำเป็นพื้นจิตใจของคนทั่วไปเป็นธรรมดา เวลาพบหญิงอื่นชายอื่น ก็จะมีแต่การมองกันด้วยความรู้สึกในเชิงทางเพศ

ซ้ำร้ายอาจจะถึงกับย้อนกลับในทางตรงข้าม คือเมื่อสังคมบ่มเพาะคนแทนครอบครัว และเมื่อความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่-ลูก และระหว่างพี่น้องน้อยลง ความรู้สึกเชิงคุณธรรมระหว่างพ่อแม่-ลูก และความรู้สึกมองกันอย่างพี่น้องก็จะเลื่อนกลางจางหาย การมองกันด้วยความรู้สึกทางเพศ อย่างหญิงอย่างชาย ก็อาจจะเข้าไปแสดงบทบาทแม้แต่ในครอบครัว ระหว่างพี่ชายน้องหญิง และแม้กระทั่งระหว่างพ่อกับลูกสาว เมื่อถึงตอนนี้ สังคมก็จะแตกสลายลงไปถึงขั้นรากฐาน หมายความว่า อารยธรรมจะสูญเสียดุลยภาพที่เป็นลักษณะพิเศษของสังคมมนุษย์ ที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์โลกอย่างอื่น

ปฏัจฉา: ปัจจุบันนี้ในแต่ละครอบครัวจะมีลูกกันน้อยจะอบรมเลี้ยงดูกันอย่างไร เพราะว่าเมื่อออกไปสู่สังคมเขาจะปรับตัวอย่างไร เป็นไปได้ไหมว่าอาจจะมีความปัญหาในการปรับตัวได้คะ

วิสัยขนา: เป็นไปได้อยู่ ตอนนีพ่อแม่ควรจะหาทางชดเชย หรือแก้ปัญห โดยให้ลูกของพีน้อง แทนที่จะเป็นลูกในครอบครัวเดียวกัน ก็เป็นลูกของ พี่ ป้า น้า อา คือลูกพี่ ลูกน้อง ให้มีการพบปะสังสรรค์ มีกิจกรรม เช่นการเล่นเป็นต้นด้วยกันบ่อยๆ ให้มีความสัมพันธ์กันคุ้นเคยกันตั้งแต่เด็ก สร้างความรู้สึกเป็นพี่น้อง

ความรู้สึกดังกล่าวมีความสำคัญมากในการที่จะมาช่วยแก้ไขปัญหของสังคม ที่คนจะมองคนอื่นไปด้านเดียวในทางความรู้สึกระหว่างเพศ การมองเป็นพี่น้องนั้น ก็อย่างที่บอกแล้วว่า อยู่เหนือความเป็นหญิงเป็นชาย เหมือนไม่มีเพศ และแถมด้วยมีความรู้สึกในทางคุณธรรม เช่น มีเมตตา กรุณา มีความปรารถนาดีต่อกันต่างๆ ซึ่งจะมาช่วยแก้ไขปัญหทางอารมณ์ความรู้สึกที่จะตั้งไปในทางอาชญากรรม

ปฏัจฉา: ท่านอาจารย์มองว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องก็ควรมีพื้นฐานจากเมตตาพรหมวิหาร

วิสัยขนา: ก็อย่างเดียวกัน คือ พ่อแม่เป็นผู้นำ เพราะความรู้สึกระหว่างพี่น้องจะเกิดจากการที่พ่อแม่เป็นผู้นำเริ่มต้นให้ พอเกิดมาก็มีพ่อแม่คอยบอกว่า นี่น้องนะ หนูต้องรัก ช่วยเลี้ยงดู ไหนอ้อมซิ ความรู้สึกนี้จะค่อยๆ เป็นไปเอง ครอบครัวจึงเป็นรากฐานที่ดีของสังคม

พ่อ-แม่เดี๋ยวนี้ได้แต่เลี้ยง แต่ไม่ได้ดู

ปจฺฉา: ในสภาพสังคมตอนนี้ ที่มีความก้าวร้าว ความรุนแรงเกิดขึ้น ไม่ทราบว่าจะประเด็นอยู่ตรงนี้ด้วยหรือเปล่าคะ ที่พ่อ-แม่ละเลยบทบาทตรงนี้ไป

วิรัชชา: แน่นนอนเลย เพราะว่าพ่อ-แม่เดี๋ยวนี้มักจะได้แต่เลี้ยง แต่ไม่ได้ดู การเลี้ยงก็มีความหมายแค่เป็นการบำรุงบำเรอ นึกว่าตัวเองขาดความสัมพันธ์กับลูก ก็พยายามเอาวัตถุ เอาเงินทอง มาให้ แต่ไม่ได้ดูแลเขาเลย ไม่ได้ทำหน้าที่พ่อ-แม่หรือ กลายเป็นปัญหาซับซ้อนอีกประการหนึ่ง คือพ่อแม่เป็นผู้ทำให้เด็กได้รับการหนุนในแง่ค่านิยมบริโภค เพราะว่าพ่อ-แม่คอยเอาอกเอาใจ หาเงินทองสิ่งเสพบริโภคมาให้ เด็กก็ได้แต่มีความสุขจากการบริโภค พ่อ-แม่ก็แสดงความรักลูกด้วยการให้วัตถุ แทนที่จะฝึกอบรมเด็ก ให้เด็กก้าวขึ้นไปสู่การพัฒนาตนเองในการเรียนรู้และความดีงาม

การอบรมเลี้ยงดูในครอบครัว จึงเป็นเรื่องใหญ่ทีเดียว ซึ่งมีเรื่องที่จะต้องพูดมากมาย แม้แต่เพียงความสัมพันธ์ระหว่างพ่อ-แม่กับลูก ในบทบาทที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า **พ่อ-แม่เป็นผู้แสดงโลกแก่ลูก** ความหมายตรงนี้ลึกซึ้งมาก เราจะต้องยกขึ้นมาย้ำเน้นและปฏิบัติกันให้จริงจัง

“แสดงโลกนี้แก่ลูก” เริ่มต้นก็คือเด็กจะเห็นโลก เห็นธรรมชาติ เห็นผู้คนในโลกว่ามีอะไร เป็นอย่างไร แต่ไม่ใช่แค่นั้น ไม่ใช่เพียงแค่นี้รับรู้ว่ามีอะไรคนเรามองเห็นสิ่งต่างๆ มิใช่เห็นพริบเดียวทั้งหมด แต่จะเห็นเพียงบางอย่าง และบางแง่ และการที่จะมองเห็นในส่วนไหนและแง่ไหน ก็ขึ้นอยู่กับผู้ชี้แนะ ทั้งโดยผู้ตัวและไม่ผู้ตัว

พ่อแม่เป็นผู้แสดงโลกแก่ลูก เพราะลูกจะพบกับพ่อแม่ก่อนใครอื่น เริ่มตั้งแต่แสดงโลกแก่ลูกด้วยตัวของพ่อแม่เองเลยทีเดียว พ่อแม่เป็นเพื่อนมนุษย์คู่แรกในโลกที่ลูกได้รู้จัก พ่อเป็นตัวแทนของผู้ชายทั้งหมด แม่เป็นตัวแทนของผู้หญิงทั้งโลก

ที่นี้ พ่อพบผู้ชาย-ผู้หญิงที่เป็นตัวแทนของคนทั้งโลก ก็เป็นคนที่มีความรัก ความเมตตา จึงเป็นการเริ่มต้นด้วยการสร้างความรู้สึที่ดี นี่คือตัวแทนของมนุษย์ในโลก ซึ่งมีความสัมพันธ์ด้วยความรู้สึกที่ดีงามต่อกัน มิใช่มาพบกันก็จะฆ่าฟันฆ่ากัน ตอวันนี้ ความรู้สึกเริ่มแรกที่เจอกันก็คือได้เจอมนุษย์ที่ดีก่อน ได้เห็นมนุษย์ที่มีคุณธรรม มีเมตตา มาเป็นตัวแทนของมนุษย์ เป็นการสร้างความรู้สึที่ดี พร้อมจะเป็นมิตรต่อคนทั้งหลาย ต่อจากนั้นก็เจอกับพี่น้อง พ่อแม่ก็จะนำส่งถ่ายทอดความรู้สึกให้พี่น้องมีความรักต่อกัน พอไปเจอเพื่อนมนุษย์ ความรู้สึกอันญาติก็จะนำมาก่อน อย่างน้อยก็มาดุส ไม่ให้เกิดความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ ไม่ใช่เป็นศัตรูกัน

นอกจากนั้น สิ่งทั้งหลายที่พ่อแม่จะแสดงต่อลูก ก็จะเป็นไปแม้โดยไม่รู้ตัวด้วยความรู้สึกรักโดยธรรมชาติ ทำให้แสดงสิ่งที่เป็นประโยชน์ และให้เห็นแง่ที่ดี แง่ที่จะใช้ประโยชน์ต่างๆ แล้วพ่อแม่ก็จะชักนำไปให้มองดูคนอื่น ด้วยความรู้สึกที่ดีงาม ด้วยความรัก มีเมตตา เช่นเมื่อได้พบเพื่อนมนุษย์อย่าง ลุง ป้า น้า อา เพื่อนของพ่อแม่เป็นต้น ก็จะมีการแนะนำให้รู้จัก โดยพ่วงมากับท่าทีอาการและความรู้สึกที่ดี มีความรู้สึก และทัศนคติที่ดีงาม เมื่อพบเห็นสิ่งทั้งหลายก็แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ ให้ได้เรียนรู้ รู้จักเอาไว้ ให้เรียนรู้การอยู่ร่วมกันไปในเชิงบวก อาจจะมีการสอดแทรกบ้างว่า

พ่อแม่ก็มีการโกรธบ้างเหมือนกัน แต่ควรจะเป็นไปอย่างมีเหตุผล
นี่เป็นลักษณะของบทบาทในการแสดงโลกนี้แก่ลูก

แต่ปัจจุบันนี้พ่อแม่กำลังเสียบทบาทนี้ให้กับสื่อ ให้แก่ ทีวี
วิดีโอ คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ตเข้ามาแทน ขณะนี้น่าเป็นห่วง
อย่างที่เคยใช้คำว่า เวลา**นี้ พ่อ-แม่ถูกยึดครองดินแดนไปเสีย**
หมายความว่า ครอบครัวเคยเป็นดินแดนที่พ่อแม่ ดูแล เป็นผู้ปกครอง
เป็นผู้ที่นำลูก แต่เวลานี้พ่อแม่สูญเสียอำนาจปกครองนี้ไป โดยที่
บ้านและครอบครัวได้ถูกสื่อ เช่นทีวี และวิดีโอเข้ามายึดครอง มา
ทำหน้าที่แทนพ่อแม่ ในการแสดงหรือนำเสนอโลกแก่ลูก

สื่อปัจจุบันมักแสดงโลกนี้อย่างไร ก็ให้ดูให้เห็นการยิงกัน
ฆ่ากัน แย่งชิงกัน ความโหดร้าย ล้างแค้น ความหยาบคาย ความ
ขี้ขลาด ความมัวเมา การแสดงโลกแก่ลูกของพ่อแม่สูญเสียไป
เด็กยุคปัจจุบันจึงได้ ทีวี วิดีโอเป็นผู้แสดงโลกแก่เขา แต่มัก
เป็นการแสดงสิ่งเลวร้าย ท่าทีของจิตใจที่มุ่งจะเอาชนะ กำราบ
พิชิตเขา ทำลายเขา ตรงข้ามกับท่าทีของพ่อแม่แทบทั้งหมด
ดังนั้นพื้นฐานทางจิตใจของเด็กตั้งแต่ในครอบครัวก็จะโน้มไป
ในทางร้ายหรือเสียหาย แล้วเราจะหวังให้สังคมอยู่ดีได้ยากยิ่ง ถ้า
ไม่รีบแก้ไข

การแสดงโลกแก่ลูก ที่พ่อแม่เป็นผู้นำและชี้นำนั้น โดย
ทั่วไปจะทำให้เด็กพัฒนาความรู้สึก ท่าที ทศนคติ ต่อโลก ต่อสังคม
ต่อเพื่อนมนุษย์ ในทางที่ดี โดยเฉพาะ

- มองเพื่อนมนุษย์ด้วยท่าทีที่เป็นมิตร มิไม่ตรี
- มองสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะธรรมชาติ ด้วยความรู้สึก

ซาบซึ้ง เห็นความงาม ความสงบ ความประณีตละเอียด
อ่อนลึกซึ้ง

- มองสิ่งทั้งหลาย และเหตุการณ์ต่างๆ ด้วยท่าทีของการ
สนองความใฝ่รู้ อยากรู้ ศึกษา อยากรู้ค้นคว้า หาความจริง
ยิ่งขึ้นไป
- มองความสัมพันธ์ของตนเองกับโลกและสังคม ด้วยท่าที
ของการที่จะออกไปมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ และแก้
ปัญหา หรือพัฒนาทำให้ดียิ่งขึ้น

พ่อแม่ชี้แนะนำทางโดยมีเมตตากรุณารักลูกอยู่แล้ว จึง
ทำให้เด็กเกิดทัศนคติและท่าทีแบบนี้ขึ้นมาได้โดยไม่ต้องรู้ตัว แต่
ถ้าพ่อแม่ใช้ปัญญาในการชี้แนะนำเสนอด้วย คือใช้ทั้ง**เมตตา**และ
ปัญญา ก็จะได้ผลดีมากที่สุด

แต่สื่อต่างๆ ที่บุกรุกเข้ามายึดครองดินแดนของพ่อแม่ถึงใน
ห้องกินห้องนอนของเด็กนั้น มักไม่มีทั้งเมตตาและปัญญา บางที่
แฝงเอาความโลภเข้ามาจะล่อเด็กด้วย จึงมีโอกาสเต็มที่ที่จะชักนำ
ให้เด็กมีความรู้สึกนึกคิด ทัศนคติ ท่าที ที่ตรงข้ามกับที่พูดข้างต้น
เช่นมองเพื่อนมนุษย์ด้วยท่าทีเป็นปฏิปักษ์เป็นศัตรูหรือหวาดระแวง
มองโลกด้วยความรู้สึกว่าน่าเกลียด โหดร้าย เป็นโลกแห่งความ
เห็นแก่ตัว เป็นแดนที่จะออกไปแย่งชิง จะต้องออกไปทำหั่นกัน ไป
เอามาเพื่อตัวเองให้มากที่สุด หรือเป็นที่ไปแสวงหาความสำเร็จ
สำราญ สนุกสนานมัวเมา ฯลฯ ซึ่งไม่มีผลที่ต้องการในการศึกษา
เลย

ดังนั้นจึงต้องพยายามให้พ่อแม่ยังคงมีความสามารถที่จะ

ครองดินแดนในครอบครัวไว้ และยังสามารถทำหน้าที่แสดงโลกนี้แก่ลูก โดยใช้ท่าทีหรือบรรยากาศแห่งพรหมวิหาร 4 ในการสร้างคุณภาพชีวิตแก่ลูกๆ และการฝึกในเรื่องอื่นๆ เช่นที่เกี่ยวกับการศึกษาของเด็กโดยตรง เพื่อให้เขาสามารถเป็นที่พึ่งของตนเองได้ และเป็นส่วนร่วมที่สร้างสรรค์ของสังคมเมื่อเขาเติบโตขึ้น ที่กล่าวมาข้างต้นนี้ พ่อแม่จะเป็นผู้นำ

ต่อมาเด็กต้องศึกษาเอง บางที่พ่อแม่ก็ไม่ได้เอาใจใส่ ได้แต่เน้นในแง่ของการเลี้ยง ด้วยการเอาอาหาร เครื่องนุ่งห่ม สิ่งเสพบริโภคมาบำรุง ให้เด็กได้มีกินมีใช้ ได้เสพบริโภค แล้วจะได้มีความสุขและเจริญเติบโตขึ้นไป บางที่พ่อแม่มองว่าตนเองมีหน้าที่แค่นี้

ความจริงแล้ว การเลี้ยงควรมีความหมายลึกซึ้งกว่านั้น **เลี้ยง** หมายความว่า **อะไรที่ตั้งตัวยังไม่ได้ เราก็อช่วยประคับประคองจนกว่าจะตั้งตัวอยู่ได้ เราต้องเลี้ยงเด็กเพื่อช่วยให้เขาอยู่ได้ด้วยตนเอง พอเขาอยู่ด้วยตนเองได้ เราก็อหมดหน้าที่เลี้ยง**

เมื่อเป็นเช่นนั้น พ่อแม่ก็ต้องนึกว่าเด็กจะตั้งตัวอยู่ได้อย่างไร เราต้องทำอะไรบ้าง นอกจากการให้อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ปัจจัยสี่ หรือเครื่องกิน เครื่องเล่น เครื่องใช้ ซึ่งเป็นเพียงสภาพแวดล้อมที่เอื้อเกื้อกูลภายนอก เพื่อเกื้อหนุนให้เขาได้สัมผัสโอกาสและปัจจัยเอื้อที่จะเตรียมตัวให้สามารถยืนอยู่ได้ด้วยตนเอง แต่การจะอยู่ได้ด้วยตนเอง รับผิดชอบตนเองได้ ก็คือเขาต้องเรียน เพราะฉะนั้น **การเลี้ยง คือการช่วยจัดสรรโอกาสให้เด็กได้เรียน** จึงต้องพูดว่า **เลี้ยง คู่กับ เรียน** พ่อแม่ต้องจำไว้เสมอเลี้ยงก็เพื่อช่วยเกื้อหนุนให้เด็กได้เรียน

ถ้าพ่อแม่บอกว่าการเลี้ยงคือการนำอาหารวัตถุของกินของใช้ของเล่น มาบำรุงเด็กให้มีความสุข สนุกสนาน ถ้ามองอย่างนั้นก็เป็นการอันว่าจบก้น เพราะ**การทำอย่างนั้นไม่ใช่การเลี้ยง แต่เป็นการบำเรอ** ดังนั้นจึงต้องมองความหมายของสิ่งที่นำมาให้ คือวัตถุต่างๆ เป็นเพียงเครื่องเกื้อหนุนในกระบวนการพัฒนาของเด็ก ซึ่งตัวแท้ตัวจริงของการเลี้ยงอยู่ที่ว่า เราจะทำอย่างไรจึงจะเป็นการจัดสรรโอกาสและปัจจัยเกื้อหนุนเพื่อให้เด็กได้เรียน นี่เป็นสิ่งสำคัญ เพราะว่าพ่อแม่ที่รู้เข้าใจอย่างนี้จะไม่หยุดอยู่แค่การนำวัตถุมาให้เด็ก แต่จะคอยดูว่าเราจะจัดสรรอย่างไร เพื่อให้เด็กมีโอกาสได้เรียนหรือฝึกตนเองขึ้นไป จึงต้องใช้คำว่าเลี้ยงคู่กับเรียน มิใช่แค่เลี้ยง มิฉะนั้นเมื่อพ่อแม่เลี้ยงไป แต่ลูกได้แค่เรียน

ถ้าเด็กดำเนินชีวิตถูกทาง เด็กจะเรียน โดยพ่อแม่ที่ฉลาดช่วยเกื้อหนุน จัดสรรโอกาสให้เด็กได้เรียน ซึ่งก็คือได้ฝึกหรือได้ศึกษานั่นเอง

การฝึกพฤติกรรม ฝึกจิตใจ และฝึกปัญญา

เมื่อเด็กเรียน ก็คือ ประการแรก เริ่มต้นด้วยเรียนจากการใช้ตา หู จมูก ลิ้น กายของเขา และประการที่สองคือ จากการใช้บริโภค ในชีวิตประจำวัน เพราะฉะนั้นการศึกษาในพุทธศาสนาจึงเริ่มที่นี้ก่อน โดยเริ่มจากการใช้ตา หู จมูก ลิ้น ซึ่งเป็นเรื่องในชีวิตประจำวัน แล้วก็เรื่องกินอยู่ พูดสั้นๆ ว่า เรียนด้วยการฝึกพฤติกรรมในการใช้ตา หู ฟัง ฯลฯ และพฤติกรรมในการกินใช้บริโภค แต่การฝึกในเรื่องพฤติกรรมนี้ ก็เป็นการฝึกจิตใจ และฝึกปัญญาไปด้วยกัน

พร้อมกัน นี่คือการบวนการที่เรียกว่า ศิล สมาธิ ปัญญา ซึ่งในขั้นนี้ทั้งสามอย่างนั้นจะแสดงออกมาทางพฤติกรรมที่เรียกว่าศิลปะ

เริ่มจากการกิน ก็ค่อยๆ หัดให้เด็กเริ่มรู้จักคิดอย่างค่อยเป็นค่อยไป รู้จักถามเขาว่า ที่เรากินนี้ คิดดูซิ กินเพื่ออะไร มิฉะนั้นเด็กจะเคยชินกับความรู้สึกและท่าทีการมองว่าอร่อยไม่อร่อยเท่านั้น ซึ่งจะได้อะไรขึ้นมา ที่จริงนั้น การกินไม่ได้จบที่ความอร่อยใช่ไหม แต่การกินเป็นความต้องการของชีวิต คือร่างกายจะอยู่ได้ ต้องมีการกินอาหาร ตรงนี้หมายถึง กินเพื่อให้ร่างกายมีสุขภาพแข็งแรงดีต่างหาก แล้วเราจะได้เอาร่างกายที่ดีแข็งแรงนี้ไปทำประโยชน์อะไรก็ได้ คือไปดำเนินชีวิตให้ดี ตกกลางว่า กินเพื่อสนองความต้องการของชีวิต เพื่อให้มีสุขภาพแข็งแรง

อ้อ ถ้าอย่างนั้นควรกินอย่างไร จึงจะตอบสนองความต้องการของร่างกายให้ถูกต้อง **เมื่อจะให้ร่างกายแข็งแรงมีสุขภาพดี ก็ต้องกินอาหารที่ร่างกายต้องการ จะกินมากน้อยเพียงใด ตอนนี้จะมีการ์คำตอบ แต่ถ้ากินเพื่ออร่อยหรือเพื่อโก้โก้แล้วจะไม่มีคำตอบ ไม่มีที่สิ้นสุด** กินแคไหน ใช้เงินเท่าไร ก็ไม่พอ

ถ้ากินเพื่อให้ร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพดี ก็มีคำตอบ **หนึ่ง** กินแคไหน ตอบได้ **สอง** ควรกินอาหารประเภทใด กินอะไร ตอบได้หมด แล้วก็จะเกิดความพอดี แล้วการกินอาหารแบบนี้ก็ไม่สิ้นเปลืองด้วย ใช้เงินไม่มาก แต่ถ้ากินแบบอร่อย โกโก้ สนุกสนาน ใช้เงินเท่าไรก็ไม่พอ ไม่จบเลย

สรุปว่า **กินสิ่งที่และเท่าที่ร่างกายต้องการ ไม่ใช่กินสิ่งที่และเท่าที่ตัวเราต้องการ**

พอรู้จักกินหรือกินเป็นอย่างนี้ เด็กก็จะเริ่มมีสมดุล มิใช่กินเพียงเพื่ออร่อย เพื่อแสดงความฟุ่มเฟือย ซึ่งไม่ได้กินด้วยปัญญา เด็กจะเปลี่ยนมาเป็นการกินด้วยปัญญา มิใช่กินด้วยตัณหาและโมหะ ซึ่งจะเป็นการกินที่พอดี เพราะว่ากินแล้วตอบสนองของความ ต้องการของชีวิตได้ แค่นี้ แค่นั้น ก็จะเป็นการสร้างนิสัยที่ดีงาม นี่คือการเรียนรู้ หรือการศึกษา

ด้วยเหตุนี้ในพุทธศาสนาจึงเริ่มฝึกตนด้วยการให้พิจารณาอาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ว่าเรากิน เราใช้ เพื่ออะไร ตอบตัวเองให้ได้ เสร็จแล้วพฤติกรรมนี้ก็จะมาดุลงัน ทำให้เด็กไม่กินเพียงเพื่อตอบสนองของความ ต้องการโก้เก๋ ที่เป็นการฟุ้งเฟ้อ ถูกชักพาไปตามค่านิยม แต่มีความมั่นใจในตนเอง เพราะมีความจริงและมีปัญญารองรับ ซึ่งจะเป็นความมั่นใจที่แท้จริง

คนเราถ้ามีความมั่นใจด้วยปัญญา มองเห็นความจริง จะเกิดเป็นความมั่นใจที่มั่นคง เด็กก็จะมีความมั่นใจเป็นฐานแล้ว แม้ว่าจะอยู่ในกระแสโลกที่มีค่านิยมอะไรก็ตามที่จะชักพาไป เด็กก็จะไม่หวั่นไหวไปตามกระแส ดังนั้น การศึกษาที่แท้อย่างนี้ต้องเริ่มที่ครอบครัว ทางพระเรียกว่าเป็นศีล ขั้นต้น

อีกด้านหนึ่ง คือ การใช้ตา ดู หู ฟัง จมูก ได้กลิ่น ลิ้มรสทางลิ้น สัมผัสทางกาย ทางพระเรียกว่า **การใช้อินทรีย์** ซึ่งจะทำหน้าที่ 2 ด้าน

ด้านหนึ่ง คือ **ด้านรับความรู้สึก** ว่าสบาย ไม่สบาย หรือเฉยๆ เช่น เห็นสิ่งสวยงาม ก็สบายตา เห็นสิ่งไม่สวยงาม ก็ไม่สบายตา หรือชั้ดตา เคืองตา

อีกด้านหนึ่ง คือ **ด้านรับความรู้** ทำหน้าที่รับรู้ข้อมูลว่า อันนี้

เป็นสีเขียว สีแดง เป็นต้นไม้ เป็นภูเขา เป็นปฐมน เป็นโบสถ์ ทำให้เกิดความรู้อ

คนเราที่เป็นอยู่นี้ก็คือ รับรู้โดยเห็นได้ยินเป็นต้นแล้ว ถ้ามีความรู้สึกสบายตา ก็จะชอบใจ ถ้ารู้สึกว่าจะไม่สบายตา ก็ไม่ชอบใจ จะหนี ไม่เอา ถ้ารู้สึกสบายถูกตาถูกใจ ก็ชอบก็เอา สุขทุกข์ก็อยู่ที่นี้เป็นด้านรับความรู้สึก

แต่พอใช้อินทรีย์ในการรับความรู้สึก ก็จะมีความคับหน้าพัฒนาไปด้วย เพราะมีการเรียนรู้

เพราะฉะนั้น จะทำอย่างไรเพื่อให้เด็กได้ใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย ที่เรียกว่าอินทรีย์นี้ ไปทางด้านการรับความรู้สึก ให้เกิดปัญญา คือเป็นการเรียนรู้มากขึ้น มิใช่แค่เพียงเสพอารมณ์ทางตา หู เพียงเพื่อเสพรูปสวย เสียงเพราะเท่านั้น แต่ให้ได้ความรู้ คือศึกษาว่านี่คืออะไร เป็นอย่างไร เป็นมาอย่างไร เป็นเพราะอะไร มีเท่าไร ใช้ทำอะไร มีคุณมีโทษอย่างไร ฯลฯ

รวมความว่า เด็กใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย เพื่อเสพอย่างหนึ่ง และเพื่อศึกษาอย่างหนึ่ง

อย่างเด็กประถมมาที่วัด อาตมาเคยถามว่า “หนูดูทีวีวันละกี่ชั่วโมง” เด็กก็จะบอกว่า ดูเท่านั้นเท่านี้ชั่วโมง “ถ้าเป็นวันเสาร์อาทิตย์ก็จะดูมาก อาจจะทำทั้งวันเลย”

ถามต่อไปว่า “ที่หนูดูทีวีนี้ ดูเพื่อเสพกีเปอร์เซ็นต์ ดูเพื่อศึกษาที่เปอร์เซ็นต์” เด็กจะบอกว่า “ไม่เคยได้ยินเลย” แต่เด็กงมงายแล้วแกก็จะบอกว่า “ดูเพื่อเสพ 99% ดูเพื่อศึกษาแทบไม่มีเลย”

“อ้าว หนูทำไมทำอย่างนั้นที่หนูทำนี้ถูกไหม” เราไม่ได้บงการ

ไม่ได้ไปตัดสินเขา ให้เขาคิดเอง เด็กจะบอกว่า “ไม่ถูกหรอก” เขา
รู้้อยู่

“ถ้าอย่างนั้นทำอย่างไรดี” เด็กก็บอกว่า “ต้องแก้ไข”

“หนูจะแก้อย่างไร” เด็กก็ว่า “จะเปลี่ยนเป็นเลข 50 คีศึกษา
50” ก็เลยบอกไปว่า “ไม่ต้องขนาดนั้นหรอก เห็นใจเด็ก สังคมนี้
ผู้ใหญ่ทำตัวอย่างไว้ไม่ดี เพราะฉะนั้นหนูไม่ต้องรีบร้อน ยังเลข
เยอะหน่อยก็ได้ แต่เพิ่มศึกษามากขึ้นบ้าง”

สุดท้าย เด็กบอกว่า “เลข 70 คีศึกษา 30” “เอานะ เริ่มจัด
สัดส่วนแค่นี้ก่อน”

เด็กที่เริ่มคิดและตกลงปฏิบัติอย่างนี้ จะเริ่มก้าวหน้า เพราะ
จะมีการดูเพื่อศึกษา แล้วความสุขจากการศึกษาก็จะเกิดขึ้น

**ความสุขของคนเรานี้อยู่ที่การได้สนองความต้องการ พอเรามี
ความต้องการอย่างหนึ่ง เมื่อได้สนองความต้องการนั้นเราก็มีความสุข**
ตอนนี้เด็กเคยชินอยู่กับความต้องการเลข คือจะดู จะฟัง เพื่อ
สนองความต้องการสนุกสนานบันเทิงอย่างเดียว เขาก็จะมีความสุข
สุขจากการได้เล่นได้ดูฟังเลขสิ่งบันเทิง แต่พอเขาได้คุ้นกับการ
ศึกษา ได้เรียนรู้ และเกิดความใฝ่รู้ หรืออยากรู้แล้ว เมื่อได้รับการ
ตอบสนองความต้องการอยากรู้ เขาก็จะมีความสุขจากการเรียน
รู้นั้น ตอนนี้แหละเด็กก็จะพัฒนา แต่ถ้าเป็นการตอบสนองความ
ต้องการเลขหรือสนุกสนานบันเทิง วิธีของการรับรู้ก็จะดำเนินไป
ในด้านความรู้สึก คือ ได้เจอสิ่งที่ชอบใจก็มีความสุข ถ้าได้เจอ
กับสิ่งที่ไม่ชอบใจก็เป็นทุกข์ วนเวียนอยู่แค่นี้

ในทางตรงกันข้าม ถ้าเป็นการตอบสนองความต้องการใฝ่รู้ วิธีของ

การรับรู้และการเกิดความสุขก็จะเปลี่ยนไป เพราะการเรียนรู้ ไม่ขึ้นอยู่กับความชอบใจ หรือไม่ชอบใจ เจอสิ่งที่ชอบใจ เขาก็ได้เรียนรู้ เจอสิ่งที่ไม่ชอบใจ เขาก็ได้เรียนรู้ และเมื่อได้เรียนรู้ คือสนองความต้องการรู้ได้แล้ว เขาก็จะมีความสุข เพราะฉะนั้นเขาก็จะบรรลุความหลุดพ้นขั้นที่หนึ่ง คือ หลุดพ้นจากอำนาจกำหนดสุข-ทุกข์ของความชอบใจ และไม่ชอบใจ ที่ทางพระเรียกว่า ยินดี-ยินร้าย หมายความว่า ความชอบใจหรือไม่ชอบใจจะไม่ใช่ตัวกำหนดความสุข หรือความทุกข์ของเขา แต่การเรียนรู้หรือการได้ความรู้เป็นตัวกำหนดแทน และไม่ว่าสิ่งชอบใจหรือไม่ชอบใจ เขาก็ได้เรียนรู้ และมีความสุข เขาจึงมีความสุขได้ทุกสถานการณ์

พวกปุถุชนเต็มขั้น พบกับสิ่งที่สบายตา ก็ชอบ พบสิ่งที่ไม่สบายตา ก็ชัง แล้วสุขก็อยู่กับสิ่งที่ชอบ ทุกข์ก็อยู่กับสิ่งที่ไม่ชอบ แล้วเขาก็เข้าสู่กระบวนการวิงหาสุข ดิ้นรนหนีทุกข์ แต่พอเขาเริ่มเรียนรู้ การเรียนรู้ไม่ขึ้นกับสิ่งที่ชอบหรือไม่ชอบ สิ่งที่ชอบก็ได้เรียนรู้ สิ่งที่ไม่ชอบก็ได้เรียนรู้ ทีนี้พอเขามีความสุขจากการเรียนรู้ สิ่งที่ชอบเขาก็ได้เรียนรู้ เขาก็มีความสุข สิ่งไม่ชอบเขาก็ได้เรียนรู้ เขาก็มีความสุข เขาจึงสามารถมีความสุขแม้แต่จากสิ่งที่ไม่ชอบ ตอนนี่ยังคือการพัฒนา ก็เป็นอันว่าหลุดจากการเวียนอยู่ในความสุข ความทุกข์ ที่ถูกกำหนดด้วยความชอบใจและไม่ชอบใจ กลายเป็นว่าเขาสามารถมีความสุขทุกสถานการณ์ เพราะว่า การเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้ทุกสถานการณ์

ยิ่งกว่านั้น ต่อมาเขาจะมองเห็นเพิ่มขึ้นอีกว่า สิ่งที่เขาไม่ชอบ หรือสิ่งใดเป็นปัญหา เขามักจะได้เรียนรู้จากสิ่งนั้นมาก สิ่งที่ยาก

เขาก็จะได้เรียนรู้มาก ได้ศึกษามาก ถึงตอนนี้ก็จะกลายเป็นว่าเด็กสามารถชอบสิ่งที่ไม่ชอบ ชอบสิ่งที่ยาก ชอบปัญหา และสามารถมีความสุขจากสิ่งที่ไม่ชอบ จากสิ่งที่ยาก หรือจากปัญหาเหล่านั้นได้ด้วย ตอนนี้เด็กจะเข้มแข็งยิ่งขึ้นไปอีก ทั้งทางจิตใจและทางปัญญา ถ้าเราไม่สามารถพัฒนาเด็กถึงขั้นนี้ คือให้เด็กมีความสุขสามารถที่จะมีความสุขจากการเรียนรู้ หรือจากการสนองความรู้ ใฝ่รู้ เด็กจะไม่สามารถก้าวไปสู่การศึกษาได้เลย ที่นี้การศึกษาในปัจจุบัน ไม่ได้จับจุดนี้ เพราะฉะนั้น การศึกษาจะเดินหน้าไปได้ยาก เพราะเราไม่ได้ฝึกคนให้ศึกษา หรือพูดอีกสำนวนหนึ่งว่า เพราะคนยังไม่พัฒนาขั้นสู่การศึกษา

ความสุขจากการอยากทำให้ดี

บุจฉา: พอท่านได้กล่าวถึงประเด็นนี้ มีข้อนำคิดประการหนึ่งว่า ปัจจุบันนี้เราสอนนักเรียนสอนไปเพื่อทำมาหากิน สอนว่าต้องเรียนอย่างนั้น อย่างนี้เพื่อจะได้ประกอบอาชีพที่ดูดี หารายได้ได้ดี เพราะฉะนั้นถ้าเป็นลักษณะเช่นนี้แล้ว ก็ไม่ใช่การศึกษาเพื่อการพัฒนา

วิสัยนา: ไม่ได้เป็นการศึกษาด้วยซ้ำ คือ การศึกษาที่แท้จริงไม่ได้เริ่มเลย อาตมาเคยพูดในที่ประชุมว่า “การศึกษายังไม่ได้เริ่มต้น เพราะว่าการศึกษาเริ่มต้นที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย นี้อะไร ด้วยการมีท่าทีในการรับรู้ที่ถูกต้อง” แต่ตอนนี้เด็กยังอยู่แค่ในขั้นของการใช้อินทรีย์เพื่อรับความรู้สึก และไม่ได้รับการชักนำให้มีความคิดในเชิงการศึกษาที่อยากเรียนรู้ ที่จะใช้อินทรีย์เพื่อการรับความรู้สึก และ

ไม่ก้าวต่อไปสู่ขั้นของการอยากจะทำให้ดี

การอยากเรียนรู้ กับการอยากทำให้มันดีนี่ ต่อเนื่องกัน คือพอได้เรียนรู้ เขาจะสังเกตได้เองว่าสิ่งนั้นอยู่ในภาวะที่มันควรจะเป็นหรือไม่ แล้วทำให้เขาคิดว่าสิ่งนี้ควรจะเป็นอย่างไร สิ่งนี้ไม่ควรเป็นอย่างนี้ ควรจะแก้ไข ถึงตอนนี้ ความต้องการพื้นฐานทางการศึกษา 2 อย่าง จะเข้ามาประจำอยู่ในใจ คือ

หนึ่ง อยากรู้ อยากเรียน อยากฝึกฝนตนเอง

สอง อยากทำสิ่งที่ยังไม่ถูกต้อง ที่บกพร่อง ให้มันดี

ความปรารถนาหรือความต้องการอย่างนี้ เป็นกุศล คือความอยากที่เป็นกุศล พูดสั้นๆ ว่า ความอยากรู้ และอยากทำให้มันดี เมื่อเด็กยังไม่ได้พัฒนาความอยากหรือความต้องการ 2 อย่างนี้ เขาก็มีแต่เพียงความต้องการเสพ และความสุขจากการเสพ ความสุขจากการกระทำไม่มี คนเราจะพัฒนาได้ต้องมี ความปรารถนาจะรู้ และอยากทำให้ดี ถึงตอนนี้ความสุขจะมีแหล่งใหญ่ มาจากการกระทำ

เด็กปัจจุบันถ้าให้การศึกษาคือผิด (คือไม่ได้ศึกษา) ก็จะมีความสุขทางเดียวจากการเสพ เขาไม่ต้องการทำ และถ้าให้ทำก็จะเป็นทุกข์ กลายเป็นว่า ถ้าจะมีความสุขก็คือ สุขที่ไม่ต้องกระทำ หรือต้องการได้รับการปรนเปรอโดยมีคนอื่นทำให้ เขาจึงจะมีความสุข ถ้าอย่างนี้ตัวเองก็พัฒนาไม่ได้ สังคมก็จม

ถ้ามีการศึกษาที่ถูกต้องแล้ว เด็กจะหลุดพ้นจากการใฝ่เสพ ขึ้นมาสู่การใฝ่ศึกษา แล้วจะมีสุขจากการได้เรียนรู้ ถ้าเด็กพัฒนาขึ้นมาสู่การศึกษาอย่างนี้ ชีวิตในครอบครัวก็จะมีปัญหาน้อยลง เด็กจะไม่

เรียกร้องมาก เพราะว่าพ่อแม่จะคอยหนุนให้เด็กคิดแล้ว**ถามว่า
อยากทำอะไร มากกว่าถามว่า อยากได้อะไร**

เวลานี้เด็กมักจะคอยบอกแต่ว่า อยากได้อะไร อยากได้อะไร ถ้า
พ่อแม่เอาแต่ถามว่าอยากได้อะไร แล้วไปหาเอามาให้ เด็กก็จะ
เพิ่มพูนนิสัยใฝ่เสาะให้มากยิ่งขึ้น จะมีการเรียกร้องมากขึ้น ให้
เท่าไรก็ไม่พอ ถ้าให้ไม่พอ เขาหาความสุขในบ้านไม่ได้ เขาก็ไป
หาความสุขนอกบ้านไปมั่วสุมหายาเสพติดแต่ถ้าเด็กเข้าสู่การศึกษา
มีความสุขจากการเรียนรู้และจากการได้กระทำ พ่อ-แม่ ก็จะเพียง
คอยดูว่า เด็กอยากจะทำอะไร และจะทำอย่างไรให้ดียิ่งขึ้น แล้ว
คอยเกื้อหนุน เด็กก็จะพัฒนา และปัญหาในครอบครัวจะก็น้อยลง
เพราะเด็กแต่ละคนมีเรื่องที่ต้องทำ บรรยากาศก็จะดีขึ้นเอง
แต่ถ้าพ่อแม่คิดแต่จะบารุงบ่าเรอลูก ก็ไม่รู้จักจบ เด็กก็จะมี
จ้องเพ่ง แข่งขันกัน และระแวงว่าคนอื่นจะได้มากกว่า แย่งแย่ง
เกี้ยวองุ่น ไม่เป็นสุข ความรู้สึกสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องก็ไม่ดี

เพราะฉะนั้นจะต้องช่วยเด็กในการฝึกตัวให้เข้าสู่การศึกษา
ให้ได้ การศึกษาในครอบครัวจะเป็นพื้นฐานได้แท้จริง ถูกต้องตาม
หลักความจริงของธรรมชาติ และจะเกิดบรรยากาศแห่งการเรียนรู้
บรรยากาศแห่งการศึกษาเกิดขึ้นมาในบ้าน ก็จะเป็นความสุขอีก
แบบหนึ่ง ซึ่งเป็นความสุขของมนุษย์ มิใช่สุขแบบพื้นฐานตาม
ธรรมชาติของสัตว์โลกที่ยังไม่พัฒนา

การฝึกมองวัตถุเป็นปัจจัยเกื้อหนุน ไม่ใช่เป็นจุดหมาย

ปฏัจฉา: จะมีกรณีข้อขัดแย้งคือ การมองว่าการปฏิบัติธรรมควรจะต้องอยู่อย่าง

สันโดษใช่ไหมคะ แต่การดำเนินชีวิตทางโลกต้องมีวัตถุประสงค์มาเติมแต่ง มาทำให้เกิดความสมบูรณ์ ดังนั้นการที่เราจะให้เด็กแยกแยะได้นี้จะเป็นเรื่องลำบากไหมคะ

วิไลษา: ไม่ลำบากเลย พระพุทธศาสนายอมรับว่าวัตถุประสงค์เป็นสิ่งสำคัญ มีคำสอนเต็มไปหมดให้มีความขยันหมั่นเพียรหาทรัพย์ให้มากๆ แต่ทำที่ต่อวัตถุประสงค์เป็นสิ่งสำคัญ

เราไม่ได้ใช้วัตถุประสงค์เพื่อตอบสนองความสุขจากการเสพบริโภค บำรุงบำเรอเท่านั้น แต่เรามีทำที่ต่อวัตถุประสงค์ เป็นสิ่งจำเป็น เราต้องอาศัยวัตถุประสงค์จึงเรียกมันว่าเป็นปัจจัย คือเป็นเครื่องเกื้อหนุนให้สามารถทำสิ่งดีงามประเสริฐที่สูงขึ้นไปอย่างอื่นได้ เช่น ถ้าเราจะศึกษาโดยไม่มีวัตถุประสงค์ จะศึกษาได้อย่างไร แต่จุดสำคัญอยู่ตรงที่ว่าเรื่องไม่จบลงที่วัตถุประสงค์ไม่ใช่จุดหมาย แต่เป็นปัจจัย เป็น means ไม่ใช่เป็น end

ทีนี้เมื่อวัตถุประสงค์เป็น means ก็เป็นเครื่องเกื้อหนุน เราอาศัยมันเพื่อก้าวไปสู่สิ่งที่ดีงามหรือการสร้างสรรค์ที่สูงขึ้นไป ตรงนี้เองเป็นสิ่งสำคัญ เราแสวงหาวัตถุประสงค์ก็จริง แต่ด้วยทำที่ที่มีจุดมุ่งหมายไว้ชัดเจน วัตถุประสงค์เป็นเครื่องเกื้อหนุนพื้นฐานที่จะนำไปสู่การสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม สิ่งทีประเสริฐสูงขึ้น

อย่างน้อยที่สุด ถ้าเรามองวัตถุประสงค์หรือเศรษฐกิจเป็นปัจจัย เมื่อเรามีวัตถุประสงค์มาก เราก็จะได้ใช้มันเกื้อหนุนสังคมให้มีความร่มเย็นเป็นสุข ให้สังคมเป็นอยู่ดียิ่งขึ้น มิใช่ว่ามีวัตถุประสงค์ก็ใช้เสพบำรุงบำเรอให้ตนเองยิ่งใหญ่ ลุ่มหลงมัวเมา จมอยู่แค่นั้น มิใช่อย่างนั้น ทำที่

แบบนี้เป็นสิ่งสำคัญ แล้วก็จะเกิดความรู้สึกที่ดีงาม และระบบของชีวิตสังคมมนุษย์ก็就会有ความสัมพันธ์ที่เกื้อหนุนกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ดีงามยิ่งขึ้นต่อไป อารยธรรมก็จะมีทางเป็นอารยธรรมของมนุษย์ได้จริง

จึงต้องมีการฝึกกันตั้งแต่บัดนี้ คือให้มองวัตถุหรือเศรษฐกิจเป็นปัจจัย ไม่ใช่มองเป็นจุดหมาย ถ้าคนมองวัตถุเป็นจุดหมาย ก็จะพยายามหาวัตถุให้พร้อมพร้อม แล้วก็มีมัวเมาติดจมนอนอยู่แค่นั้นได้แค่อดไส้ประกวดกัน และตามมาด้วย

หนึ่ง ต้องพยายามแสวงหาให้มากที่สุด เพื่อเอามาบำรุงบำเรอตนเอง เท่าไรก็ไม่พอ

สอง แย่งชิงเบียดเบียนกัน

สาม อารยธรรมถึงจุดตัน ไม่ก้าวหน้าออกงามต่อไป แต่จะหมุนเข้าสู่วงจรลุ่มหลงมัวเมาและเจริญแล้วก็เสื่อม

แต่ถ้ามองวัตถุเป็นปัจจัยแล้วจะสามารถกำหนดขอบเขตการเสพบริโภคได้ ต่อจากนั้น ถ้ามีมากก็เอาไปช่วยเกื้อหนุนสังคมและสร้างสรรค์ทำความดีงาม

หลักมีอยู่แล้วว่า ทุกอย่างในโลกนี้ ทั้งวัตถุ และนามธรรมควรเป็นปัจจัยเกื้อหนุนกัน มีความสัมพันธ์กันในเชิงเกื้อหนุน ในขั้นพื้นฐานหรือขั้นต้นที่สุด มนุษย์ต้องอาศัยวัตถุมาเกื้อหนุนชีวิต ถ้าเราไม่มีวัตถุ เราก็จะมีชีวิตที่ดีงาม เป็นสุขไม่ได้ เราต้องอาศัยมันแต่อาศัยมันแล้วเราไม่จับที่นั่น ไม่มัวลุ่มหลงมัวเมา ถ้าเราเอาวัตถุเป็นจุดหมายก็ต้องเกิดปัญหาแน่นอน แต่ถ้าเรามีวัตถุโดยรู้ตระหนักว่าเป็นเครื่องช่วยเกื้อหนุนแล้ว เราก็เดินหน้าต่อไป

เกือบหนุ่นสันติสุขของโลก และสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามทั้งทางจิตใจ และทางปัญญา สันโดษมากับความเข้าใจและการปฏิบัติอย่างนี้

เกณฑ์ประเมินการพัฒนา 4 ด้าน

ปจฉา: ตามที่ท่านอธิบายมานี้ ถ้าเราทำหน้าที่เป็นพ่อแม่ต้องอบรมเลี้ยงดู ลูก แล้วจะมีเกณฑ์การพิจารณาอย่างไรว่า ลูกของเราเข้มแข็งพอที่จะไป เผชิญกับสังคมภายนอก ในทางธรรมจะมีเกณฑ์การประเมินอย่างไรว่าเด็ก มีความเข้มแข็งพอ สามารถดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง

วิสัยนา: ดูที่การพัฒนา 4 ด้าน คือ

1. **การพัฒนาด้านกาย** นอกจากดูสุขภาพทางกายแล้ว ก็ พิจารณาดูที่ความสัมพันธ์กับวัตถุ สิ่งเสพบริโภค ว่าเขา พัฒนาหรือยัง เช่นดูว่าเขารู้จักกิน ใช้ วัตถุเป็นไหม อย่าง เช่น การรับประทานอาหาร ก็ดูว่าเขารู้จักกินเพื่อ วัตถุประสงค์ที่แท้ คือ เพื่อบำรุงสุขภาพร่างกายให้แข็งแรง ไม่ใช่เพียงเพื่อเอร็ดอร่อย โก้เก๋ ฟุ้งเฟ้อ อวดฐานะะ อย่างนี้ แสดงว่าเขามีการพัฒนาซึ่งรวมไปถึงการใช้เทคโนโลยีต่างๆ ด้วย สังเกตในการดู การฟัง ว่ารู้จักดู รู้จักฟัง ดูเป็นไหม ดูได้ประโยชน์ใหม่ รู้จักศึกษาจากประสบการณ์ต่างๆ ใหม่ หรือว่าดูสิ่งต่างๆ แล้วตกเป็นทาส หมกมุ่น มัวเมา อย่าง นี้เป็นการพัฒนาทางกาย
2. **การพัฒนาด้านศีล** ก็ดูการพัฒนาความสัมพันธ์กับเพื่อน มนุษย์ ดูความสัมพันธ์กับพี่น้อง ดูความสัมพันธ์กับเพื่อน

เช่น รู้จักคบเพื่อนใหม่ ปฏิบัติหน้าที่ต่อเพื่อนได้ดีใหม่ เมื่อสัมพันธ์กับผู้คน มีท่าที ทศนคติ ถูกต้องใหม่ การพูดจาเป็นอย่างไร มีความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ในทางสังคมอย่างไร รู้จักสงเคราะห์ช่วยเหลือเกื้อกูลใหม่ นี่เป็นการพัฒนาทางสังคม

3. **การพัฒนาด้านจิตใจ** ดูว่ามีคุณธรรมความดี มีเมตตากรุณา เจอสัตว์ทั้งหลายทุกข์ยากเจ็บป่วยอยากจะช่วยเหลือมันไหม มีน้ำใจต่อคนอื่นใหม่ มีความกตัญญูใหม่ ฯลฯ แล้วก็ดูสมรรถภาพของจิตใจ ว่ามีความเข้มแข็ง มีความเพียรพยายาม มีความรับผิดชอบ มีสติรักษาตัวใหม่ มีสมาธิแน่นแนในกิจที่จะกระทำหรือเปล่า พร้อมทั้งพิจารณาด้านความสุขทางจิตใจ ว่ามีความสดชื่น เบิกบาน ผ่องใส ไม่เครียด ไม่หม่นหมอง ไม่ขุ่นมัว

4. **การพัฒนาด้านปัญญา** ดูว่าสามารถรับรู้สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง สามารถมองสิ่งต่างๆ โดยไม่ยึดติดกับความชอบ ชัง ยินดี ยินร้ายเท่านั้น แต่มองสิ่งต่างๆ โดยรู้จักศึกษา มองหาความรู้ สืบค้นความจริง รู้จักแก้ปัญหา รู้จักวิเคราะห์วิจัย มองโลกอย่างไร มีทัศนคติต่อเพื่อนมนุษย์อย่างไร มีทิวทัศน์แนวคิดอย่างไร

ก็วัดเอาทั้ง 4 ด้าน ถ้าใช้ได้ ก็ไปได้

สรุป: การแสดงออกหรือการกระทำต่างๆ ในลักษณะการพัฒนา จะขึ้นอยู่กับอายุไหมคะ

วิสัยทัศน์: ไม่ได้ขึ้นอยู่กับอายุ อายุเกี่ยวข้องกับเฉพาะในแง่ที่เป็นวัยหรือขอบเขตของการเจริญเติบโต และกาลเวลาในการสะสมประสบการณ์ แต่ตัวการพัฒนาเองขึ้นอยู่กับอาการแสดงออก ลักษณะพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการพัฒนาด้านต่างๆ ทั้ง ๔ ด้านว่ามีระดับการพัฒนาเป็นอย่างไร

บุพจนา: ดิฉันมองว่าปัจจุบันเราประเมินคน ไม่ได้ประเมินในลักษณะการพัฒนาทางกาย ศีล จิตใจ ปัญญา แต่เราไปดูกันที่วุฒิบัตร ประเมินฐานะทางเศรษฐกิจ ดูที่ตัวเลขของทรัพย์สิน หรือรายได้ บุคคลนี้เป็นผู้ที่รวยที่สุดของประเทศ การนำเสนอในลักษณะนี้ แสดงถึงสังคมกำลังแสดงโลกในทางที่ผิดใช่ไหมคะ

วิสัยทัศน์: สังคมให้ภาพที่เพี้ยนไปจากความเป็นจริง

คุณภาพชีวิตของครอบครัวที่มีความสุข

บุพจนา: ประเด็นดังกล่าวชัดเจนดีค่ะ ดิฉันอยากเรียนถามท่านในลักษณะของคุณภาพชีวิตว่า ในฐานะของชาวพุทธ คุณภาพชีวิตของครอบครัวที่มีความสุขควรเป็นลักษณะใด

วิสัยทัศน์: ดูได้ 3 ระดับ เริ่มด้วยระดับที่ 1 แยกเป็นหลายด้าน เริ่มด้วยด้านแรกคือ ด้านสุขภาพร่างกาย ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน แข็งแรง งามสง่า อายุยืน **ด้านที่สอง** มีอาชีพสุจริต มีวัตถุ ทรัพย์สิน เงินทอง ไม่เดือดร้อน มีกิน มีใช้ อย่างน้อยพึ่งตัวเองได้ในด้านเศรษฐกิจ **ด้านที่สาม** ในทางสังคม มีสถานะในสังคม เป็นที่

ยอมรับนับถือ มียศ มีตำแหน่ง มีบริวาร มีผู้คนยกย่อง และถ้ามีเกียรติคุณ เป็นที่นิยมนับถือก็ยิ่งดี **ด้านที่สี่** ก็คือ มีครอบครัวอบอุ่นผาสุก มีความสัมพันธ์ในครอบครัวเป็นสุข พี่น้องรักกันดี ดูแลเอาใจใส่ ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าพอใจ

ทั้ง 4 ด้านนี้รวมกันเป็นระดับที่ 1 เรียกว่า **ทิวฐุธรรมิกัตถะ** หรือประโยชน์ปัจจุบันเป็นจุดหมายขั้นตาเห็นต้องดูเป็นพื้นฐานก่อน

คุณภาพชีวิตด้านแรกที่เป็นด้านวัตถุ หรือรูปธรรมนี้ ก็อย่างที่บอกแล้วว่า ท่านถือว่าสำคัญ ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เราอาศัยมันเป็นฐานที่จะก้าวขึ้นสู่การพัฒนาและความดีงาม หรือการสร้างสรรคที่สูงขึ้นไป ดังนั้นท่านจึงเอาใจใส่มากทีเดียว แต่ต้องระวังว่าไม่ให้เอาเป็นจุดหมายที่จะไปหลงติดวนเวียนจมอยู่ แต่ถ้าปฏิบัติให้ถูกก็เป็นการเตรียมฐานชีวิตให้พร้อม

เพราะฉะนั้น ในเรื่องคุณภาพชีวิตจึงมีหลักสำคัญพิจารณาแยกแยะละเอียดลงไปอีก เช่น **หลักสัปปายะ 7 ประการ**

สัปปายะ ก็คือคำบาลีที่เราเอามาแปลว่า “สบาย” นั่นเอง แต่ความหมายในภาษาไทยของเราเพี้ยนไปหน่อย

สบายของเรา มักเข้าใจกันว่า หมายถึง ไม่ติดขัด ไม่มีอะไรบีบคั้นกดดัน หรืออึดอัด แล้วก็หยุดแค่นั้น คล้ายกับว่าพร้อมจะลงนอน หรือพักผ่อนได้

แต่สบายหรือสัปปายะของเดิมหมายถึง สภาพที่เอื้อ เกื้อหนุนเหมาะ ช่วยให้เป็นอย่าง ทำกิจกรรม หรือดำเนินกิจการต่างๆ อย่างได้ผลดี หรือเอื้อต่อการที่จะให้สำเร็จผลตามวัตถุประสงค์ เช่น จะไปฝึกสมาธิ ท่านก็ให้มีสัปปายะ จึงจะได้ผลดี

“สัปปายะ” คือ สภาพที่เอื้อ เรียกว่า **ภาวะสบาย** นี้ เป็นคุณภาพชีวิตขั้นต้น มี 7 อย่าง คือ

1. **อุตุสบาย** (อุตุสัปปายะ) คือ สภาพแวดล้อม ดิน น้ำ อากาศ ที่เกื้อกูลต่อชีวิต ธรรมชาติที่รื่นรมย์ ความร้อนความหนาว บรรยากาศทั่วไป ที่ดี ที่เหมาะ ที่เอื้อ
2. **อาหารสบาย หรือโภชนสบาย** (อาหารสัปปายะ/โภชนสัปปายะ) มีอาหารเพียงพอ ไม่ขาดแคลน และเป็นอาหารที่มีคุณภาพ ถูกกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพ มีรสชาติประกอบพอเหมาะพอควร
3. **เสนาสนสบาย หรืออาวาสสบาย** (เสนาสนสัปปายะ/อาวาสสัปปายะ) คือ ที่อยู่อาศัยที่นั่งที่นอนมั่นคงปลอดภัย อยู่อาศัยใช้ทำกิจที่ประสงค์ได้ดี
4. **บุคคลสบาย** (บุคคลสัปปายะ) คือ มีบุคคลที่ถูกต้องกันเหมาะสมกัน ไม่มีคนที่เป็นภัยอันตราย หรือก่อความเดือดร้อนวุ่นวาย ถ้าให้ดีก็ให้มีคนที่มีคุณธรรม มีปัญญา จิตใจดี มีเมตตา มีความรู้ ที่จะเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาชีวิต พัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญาให้ดียิ่งขึ้น อย่างน้อยได้คนที่เหมาะใจ
5. **อิริยาบถสบาย** (อิริยาบถสัปปายะ) คือ การบริหารอิริยาบถ การเคลื่อนไหวของร่างกาย การได้นั่งนอนยืนเดินอย่างสมดุลและเพียงพอ บริหารร่างกายได้คล่องไม่ติดขัด
6. **โคจรสบาย** (โคจรสัปปายะ) คือ มีแหล่งอาหาร แหล่งปัจจัย 4 สิ่งจำเป็นในการใช้สอยเป็นอยู่ หาไม่ยาก เช่น มีหมู่บ้าน ร้านตลาด หรือชุมชน ที่ไม่ไกล ไม่ใกล้เกินไป

7. **สวนสบาย** (คำเต็มว่า ธรรมสวนสัปปายะ หรือภัตต-สัปปายะ) คือ มีโอกาสได้ยินได้ฟังถ้อยคำ เนื้อความ และเรื่องราวที่ให้เกิดปัญญาความรู้ความเข้าใจในหลักความจริง ความดีงาม ที่เป็นธรรม เป็นวิทยา ตลอดจนการพูดคุยถกเถียงสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ความคิด พูดตามยุคสมัยว่า มีโอกาสเข้าถึงข่าวสารข้อมูลที่สร้างสรรค์ ผดุงจิตใจ จรรโลงปัญญา เอื้อต่อการศึกษา เกื้อหนุนการพัฒนาคูณภาพคน

ต่อจากนี้ก็ให้ดูระดับ 2 ที่เรียกว่า **สัมปรายิกัตตะ** หรือประโยชน์เบื้องต้น เป็นจุดหมายชั้นเลยตาเห็น หรือประโยชน์ที่ลึกเข้าไป เป็นเรื่องที่เลยจากที่ดูในระดับตาเห็นต่างๆ ไปแล้ว ที่จริงแค่ 4 ข้อแรกก็กล่าวมาก็รู้ได้เยอะแล้ว และเรื่องสัปปายะ 7 บางอย่างก็ล้ำเข้ามาในระดับที่ 2 นี้บ้าง แต่ตอนนี้เน้นด้านนามธรรมให้ชัดขึ้น

ในขั้นนี้ก็ดูว่า พ่อแม่ผู้นำในครอบครัว เป็นหลักใจ ให้ความอบอุ่น ซาบซึ้ง สุขใจ อยู่กันในครอบครัวอย่างมีความภาคภูมิใจ และมั่นใจ ที่ได้ดำเนินชีวิตโดยสุจริต ไม่ผิดกฎหมาย ซึ่งก็เป็นคุณภาพชีวิตอย่างหนึ่ง เป็นการทำให้จิตใจสงบ มีความรู้สึกมั่นคง ยิ่งกว่านั้นยังเป็นผู้ที่ได้เสียสละบำเพ็ญประโยชน์ ได้ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ลักษณะอย่างนี้ยิ่งทำให้คุณภาพชีวิตดีอย่างยิ่ง เพราะรู้สึกชีวิตมีคุณค่ามีความหมาย ทำให้เกิดปีติอิ่มใจและความสุขที่ลึกซึ้งยั่งยืน และจะย้อนไปโยงกับข้อแรก เช่น ทำให้เป็นที่นิยมนับถือ มีความภูมิใจในครอบครัวของตนว่า พ่อแม่ของเราได้ทำตนให้เป็นประโยชน์ ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ทำความดี

สร้างสรรค์สังคม เป็นต้น

รวมทั้งมีศรัทธา เชื่อมั่นในการกระทำความดี เชื่อมั่นในพระรัตนตรัย มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ จิตใจไม่ว่าเหว่ เป็นคุณภาพชีวิตในระดับจิตใจ แล้วก็มีปัญญาแก้ปัญหา นำชีวิตได้ มีความรู้ความเข้าใจ รู้จักทันต่อข่าวสารความเป็นไป เหตุการณ์ในโลก รู้เข้าใจเท่าทันต่อข่าวสารข้อมูลนี้ก็เป็นคุณภาพชีวิตในระดับปัญญา ซึ่งสำคัญมาก

สูงกว่ำนั้นก็ถึงระดับ 3 ที่เรียกว่า **ปรมัตถะ** แปลว่าประโยชน์อย่างยิ่ง เป็นจุดหมายสูงสุด ในระดับนี้บุคคลจะมีจิตใจเป็นอิสระหมายความว่า ในสองระดับแรกยังเป็นคุณภาพชีวิตในขั้นของการอยู่ร่วมในสังคม ในฐานะเป็นบุคคลในสังคม แต่ในที่สุดความเป็นบุคคลในสังคมนั้น ก็ต้องโยงไปหาด้านชีวิตที่เป็นของธรรมชาติ หมายความว่า ที่แท้นั้นทุกชีวิตอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ และกฎธรรมชาตินี้ไม่เข้าใครออกใคร ไม่ว่าจะเป็นคนดีหรือคนชั่ว ก็ต้องตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไป มีการพลัดพราก มีความผันผวนปรวนแปรเป็นไปต่างๆ ตามเหตุปัจจัยหลากหลายที่เกี่ยวข้อง

ตอนนี้ไม่ว่าคนดี หรือคนชั่ว ถ้าจิตใจยังไม่อิสระ พอเจอกับความผันผวนปรวนแปร ซึ่งเป็นโลกธรรม ได้ลาภ เสื่อมลาภ ได้ยศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ มีการแปรปรวนของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคม ของเหตุการณ์บ้านเมือง ของชีวิต ของตนเอง พอเจอเข้าก็เศร้าโศกเป็นทุกข์

ตอนนี้แหละที่คนจะต้องเข้าถึงธรรมชาติ ถ้ารู้ความจริง

แจ่มแจ้ง ปัญญาชัดเจนถึงสัจธรรมแล้ว จิตใจก็จะเป็นอิสระ ไม่หวั่นไหว มั่นคง สมบูรณ์ จึงเป็นคุณภาพชีวิตสูงสุด ที่เรียกว่าเป็นมงคลข้อ 38 ตามพุทธพจน์ที่ว่า “... จิตต์ ... อโสกั วิรชั เหม” ผู้ใดถูกโลกธรรมทั้งหลายกระทบกระทั่งแล้ว จิตใจไม่หวั่นไหว มีความมั่นคง ไม่เศร้าโศกแห่งเขา ไม่เศร้าหมองขุ่นมัว เป็นจิตใจที่สะอาด ผ่องใส เกษม ปลอดโปร่ง เบิกบาน อันนี้จัดว่าเป็นมงคลสูงสุด เป็นคุณภาพชีวิตชั้นยอด พ่อแม่ที่ถึงขั้นนี้ก็จะเป็นหลักของครอบครัวและของเพื่อนมนุษย์ทั่วไปได้อย่างดี คุณภาพชีวิตก็ดูได้หลายระดับอย่างนี้

ปฏิบัติแบบให้การเกื้อหนุนกัน

บุจฉนา: ผู้สนใจการปฏิบัติธรรม มักต้องเผชิญกับสถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างการทำหน้าที่ต่อครอบครัว และการปลีกตนเองไปแสวงหาสัจธรรม ปุณฺชนควรมีหลักในการตัดสินใจอย่างไร จึงจะมีความสมดุลของจิตใจ

วิสัยฉนา: 1. ต้องไม่เอาแต่ความพอใจของตนเองเท่านั้น ต้องเข้าใจและเห็นใจผู้อื่นด้วย การเข้าใจเขาก็เป็นเรื่องของปัญญา ต้องรู้ว่าเวลานี้เขามีอินทรีย์แค่ไหน มีการพัฒนา**จิตใจ** และ**ปัญญา** แค่ใด **เห็นใจเขา** การปฏิบัติจึงจะมาปรับกันได้พอดี ในเวลาเดียวกัน ถ้าจะยุติหน้าที่ต่อครอบครัว ก็ควรให้เป็นไปด้วยดีโดยไม่สูญเสียความรับผิดชอบ และถ้าเป็นไปได้ พยายามช่วยอีกฝ่ายหนึ่งให้พัฒนาขึ้นมาถึงระดับของเราด้วย การพยายามนี้ก็จะเป็นการฝึกตนและเป็นการปฏิบัติธรรมของเราเองไปด้วย

2. ต้องมีการให้โอกาสแก่กัน สองฝ่ายต้องให้โอกาสแก่กัน แต่จะสามารถทำได้แค่ใด เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ ไม่มีคำตอบสำเร็จรูป แต่โดยหลักการคือปฏิบัติแบบให้การเกื้อหนุน มิใช่การบังคับ หรือเบียดเบียนกัน

เมื่อคนพัฒนา ความสุขก็เป็นอิสระจากวัตถุมากขึ้น

ปฏิจา: ครอบครัวมีความสุข หรือความผาสุกมีลักษณะอย่างไรคะ

วิรัชนา: ถ้ามองอย่างกว้าง ก็ดูตามลักษณะของคุณภาพชีวิตที่ตั้งได้กล่าวมาแล้ว แต่ถ้ามองในแง่ตัวคน ก็ควรพิจารณาในด้านความสัมพันธ์กับวัตถุด้วยว่าวัตถุที่มีอยู่สามารถให้ความสุขกับเขาได้ไหม เขามีการพัฒนา มีความสุขงอมทางปัญญาแค่ไหน จิตใจเป็นอิสระจากวัตถุมากน้อยเพียงใด

ถ้าความสุขของเขาไม่ค่อยขึ้นต่อวัตถุแล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องมีวัตถุมาก ชีวิตจะพึ่งพาวัตถุน้อยลง และมีความสุขได้ง่ายขึ้น แต่ถ้าจิตใจไม่มีการพัฒนาพอ เขาก็ต้องการวัตถุมากจึงจะมีความสุขได้ เพราะฉะนั้นเราต้องดูความสูงงอมแก่กล้าทางอินทรีย์ โดยเฉพาะด้านปัญญาว่ามีแค่ไหน แล้วเมื่อมามีความสุขสัมพันธ์กับความสุข ถ้าเขายังมีการพัฒนาเช่นทางปัญญาน้อย เขาก็จะพึ่งพาวัตถุมาก แต่ถ้าเขาพัฒนาสูงขึ้นไป ความสุขของเขาก็เลื่อนย้ายไปอยู่ที่อื่น ไม่ขึ้นต่อวัตถุ

ปฏิจา: ในหลักการแล้ว เราควรฝึกการพึ่งพาวัตถุให้น้อยได้อย่างไรบ้างคะ

วิสัยนา: เราควรฝึกตนเองให้เป็นอิสระจากวัตถุ มีชีวิตที่ดีเป็นสุขได้ด้วยตนเองโดยพึ่งพาวัตถุน้อยที่สุด หรือว่าค่อยๆ น้อยลงไป จึงมีหลักปฏิบัติที่เรียกว่าศีล 8 เป็นตัวอย่างของการฝึก อย่างน้อยมิให้ลุ่มหลงวัตถุ ไม่ให้เอาความสุขและชีวิตของเราไปฝากไว้กับวัตถุอย่างเดียว

จะเห็นว่าศีล 8 เป็นการเพิ่มจากศีล 5 ในข้อที่เกี่ยวกับตนเองเท่านั้น ในขณะที่ศีล 5 เป็นเรื่องของการอยู่ร่วมกัน ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ทำร้ายกัน ไม่ฆ่าฟันกัน ไม่ละเมิดกรรมสิทธิกัน ศีล 8 เป็นเรื่องของตัวเองทั้งนั้น ไม่ต้องดูการละเล่น ไม่ต้องประดับตกแต่ง ไม่ต้องใช้ที่นอนที่สบายเกินไป และกินง่าย อยู่ง่าย กินมือเดียว ก็สามารถอยู่ได้ คล้ายๆ กับว่าเอาแค่ที่ตรงและพอกับความต้องการของชีวิตจริงๆ ไม่เอาตามความชอบใจของฉัน แต่ดูตามความเป็นจริงว่าชีวิตต้องการแค่ไหน ถ้าอาหารมือเดียวพอ เราก็บอกว่างพอ ฉันไม่เอาความสุขไปฝากหรือไปขึ้นกับอาหารอร่อย แต่จะเอาเวลาไปพัฒนาทางด้านจิตใจ และปัญญา เช่นใช้เวลาไปในการค้นคว้าตำรับตำรา อ่านหนังสือ หรือไปฟังธรรม ไปปาฐกถา อภิปราย ทำความดี บำเพ็ญประโยชน์ ที่ท่านเรียกว่า*อนวัชชกรรม*

รวมแล้วศีล 8 เกิดขึ้นมาเพื่อพัฒนาคนต่อขึ้นไปจากระดับศีล 5 ศีล 5 มีเพื่อให้มนุษย์อยู่ร่วมกัน โดยไม่เบียดเบียนกัน แต่ศีล 8 ช่วยส่งเสริมให้ชีวิตของแต่ละคนอยู่ดีมีสุขได้โดยขึ้นกับวัตถุน้อยลง ไม่ฝากความสุขไว้กับวัตถุ มิฉะนั้นแล้วต่อไปชีวิตจะกลายเป็นว่าความสุขต้องขึ้นอยู่กับวัตถุ เช่น ไปไหนไม่มีพุง ไม่มีที่นอนดีๆ ก็ไปไม่ได้ เป็นการจำกัดตนเอง แล้วก็ป็นทุกข์ด้วย แต่ถ้าเป็นคนที่ไม่

ไม่ขึ้นกับวัตถุมากนักก็จะเอาเท่าที่จำเป็น กิน นอนที่ไหนก็ได้ทั้งนั้น และมีความสุขได้ ไปทำคุณงามความดีได้สะดวก จึงมีชีวิตที่เป็นอิสระมากขึ้น โลงเบา คล่องตัว สามารถไปทำสิ่งที่ตั้งงามได้มากขึ้น

ดังนั้นชีวิตที่พัฒนาขึ้นไป ก็จะมีโอกาสที่ตนเองจะพัฒนาได้มากขึ้น และช่วยเหลือผู้อื่นได้มากขึ้น แล้วสิ่งที่ได้มาทางด้านวัตถุ ก็จะมีส่วนที่เกินความจำเป็น ซึ่งจะนำไปช่วยเหลือผู้อื่นต่อไป แต่ถ้าเป็นคนที่มีชีวิตขึ้นต่อวัตถุ ต้องการเสพบริโภคให้มากที่สุด มีเท่าไรก็ไม่รู้จักพอ ก็ต้องเอาให้ตัวได้มากที่สุด และต้องเอาจากคนอื่น ต้องแย่งชิงเบียดเบียนกัน คนอื่นก็เดือดร้อน ตัวเองก็ไม่รู้จักพอ มีเท่าไรก็ไม่รู้จักเป็นสุข เป็นคนที่สุขได้ยาก แต่ถ้ามีการพัฒนาขึ้นไป ความสุขขึ้นอยู่กับวัตถุน้อย ฉันมีนิดเดียวฉันก็เป็นสุข แต่ฉันเก่งฉันหาได้มาก ส่วนที่หาได้มากก็นำไปช่วยเหลือเกื้อหนุนเพื่อนมนุษย์ ก็กลายเป็นดีไป

เข้าหลักว่า ตัวเองก็เป็นสุขได้ง่าย และช่วยให้คนอื่นเป็นสุขได้มาก หรือเป็นสุขง่าย กินใช้น้อย ทำประโยชน์ได้มาก

คุณค่าที่แท้จริงของวัตถุ

ปจฺฉา: ในปัจจุบันมีสื่อต่างๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ มาช่วยกระตุ้นความต้องการทางด้านวัตถุ ก็ต้องกลับไปสู่หลักเดิมที่ว่าควรจะดูเพื่อการศึกษาค้นคว้า

วิสัยนา: ใช่เลย หลักของศีลบอกไว้แล้วว่า ควรใช้ตาหู ใจ ฟัง ให้เป็นตาหูเพื่ออะไร เรามีทีวีเพื่ออะไร วัตถุประสงค์ที่แท้ก็เพื่อการสื่อสารให้ข้อมูล เพิ่มพูนความรู้ เพราะฉะนั้นสุขแท้ที่จะได้ก็คือความสุข

ทางปัญญา

ต้องถามตัวเองว่าเราได้สี่อย่างที่วิมาแล้วเกิดปัญญาเพิ่มพูนขึ้นใหม่ มิใช่เกิดแต่ความหลง หมกมุ่น มัวเมา ถ้าเป็นอย่างนี้ก็จะกลายเป็นโทษมากกว่า แทนที่จะได้พัฒนาชีวิต ก็กลายเป็นถอยจมลงไป ต้องรู้ชัดว่าวัตถุประสงค์ต่างๆ นี้คุณค่าที่แท้อยู่ที่ไหน

ดังนั้นการซื้อข้าวของ วัตถุ เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม รถยนต์ต่างๆ เหล่านี้ ก็ต้องถามตนเองว่า วัตถุประสงค์ของการซื้ออยู่ที่ไหน ถ้าเราสามารถตอบได้ก็จะมีขอบเขตชัดขึ้นมาเลย แล้วเราก็จะกำหนดสเปค (specification) ได้ถูกต้อง

บุจฉา: ที่เรียนถามเช่นนี้ เพราะว่าบางคนไม่ต้องการตามขอบเขต แต่เพื่อบำรุงบำเรอ

วิสัยนา: ก็มีสเปคเหมือนกันแต่สเปคของเขาไม่ได้กำหนดด้วยปัญญา เป็นการกำหนดด้วยตัณหา สเปคของปัญญา กับสเปคของตัณหาไม่ตรงกัน สเปคตัณหาจะไม่รู้จักพอ และไม่ตรงกับความต้องการที่แท้จริงของชีวิต ตรงนี้แหละเป็นข้อผิดพลาด แล้วต่อไปก็จะนำไปสู่การเบียดเบียน ตัวเองก็ไม่ได้พัฒนา

แต่ถ้าเรารู้จักคุณค่าที่แท้จริง เช่น ถ้าเรามีรถยนต์เราควรพิจารณาว่าคุณค่าที่แท้จริงก็คือ เพื่อให้เดินทางสะดวกรวดเร็ว ช่วยให้กิจธุระสำเร็จได้ดีเพราะฉะนั้นควรเน้นที่ความมั่นคงปลอดภัย แข็งแรง ทนทาน ความสวยงามเป็นรอง แม้ว่าสังคมจะมีค่านิยมอย่างนั้น เราก็ยอมรับอย่างรู้ทัน ในด้านค่านิยม เราก็ไม่ให้เสีย แต่พร้อมกันนั้นเราก็ไม่ต้องตกไปเป็นทาสของค่านิยม เราจะเน้นใน

แง่คุณค่าแท้ ที่เป็นพื้นฐานก่อน เอาจุดนี้ให้ได้ก่อน แล้วที่เหลือก็ยอมให้สังคมบ้าง แต่ไม่มัวเมาหมกมุ่น ไม่เป็นทาส ท่านเรียกว่ามีปัญญาารู้เท่าทันทั้งด้านดีด้านเสีย ทำจิตใจให้เป็นอิสระได้

คำถามเฉพาะกรณี

จุดหมายที่แท้ของการปฏิบัติธรรม

บุจจา: ในสมัยที่คุณพ่อมีชีวิตอยู่ เคยเรียนถามท่านว่า ขณะนี้ท่านก็อายุมาก ไม่มีภารกิจอะไร เพราะเหตุใดท่านจึงไม่สนใจการปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง เพื่อประโยชน์ของตนเอง ท่านก็ให้ความเห็นว่า เพราะท่านยังมีกิเลสอยู่ เกรงว่าถ้าตนเองหมดกิเลสแล้วจะไม่มีความรู้สึกลอยๆทำอะไร ในฐานะที่เป็นลูกจะมีวิธีการอย่างไรคะ

วิสัยนา: เป็นไปได้ 2 อย่างคือ หนึ่ง ท่านติดมากับความเข้าใจของคนไม่น้อยที่มองธรรมะเป็นเรื่องที่ว่าจะหนี จะหลบ จะซ่อน จะเร้น หลีกหนีไป ไม่เอาโนนเอานี้ ไม่อยากอะไร ตรงนี้เป็นแนวความเข้าใจที่เพี้ยน พลัดไป ก็เลยทำให้มองผิดไป สอง ก็คือ ท่านตัดบท ขี้เกียจพูดมาก จึงพูดสั้นๆ ความจริงการสนใจธรรมะไม่ต้องพูดในแง่ละกิเลสก็ได้ พูดถึงว่าจิตใจจะได้สบาย มีความสุขมากขึ้น หรือเราจะได้มีความรู้ เข้าใจ เรียนรู้ ศึกษา เป็นประโยชน์ คือสามารถพูดได้หลายแง่ ไม่จำเป็นต้องพูดในแง่ละกิเลส เพราะว่าลละกิเลสก็ได้ ละทุกข์ก็ได้ มีความสุขมากขึ้น

ปุจฉา: ท่านก็บอกว่ามีความสุขอยู่แล้ว ดูทีวี ตอนสมัยท่านยังมีชีวิตอยู่ ท่านจะชอบดูทีวี บางทีชวนท่านมาวัด มาสนทนาธรรม ท่านก็ต้องอ้างว่า ไม่สบาย นั่งนานๆ ไม่ได้ค่ะ

วิสัชนา: ท่านอาจจะไม่มีความคุ้นทางจิตใจเกี่ยวกับวัด ความเข้าใจเกี่ยวกับวัดเป็นไปในทำนองลบอยู่ เพราะฉะนั้นตอนแรกยังไม่ต้องพูดถึงวัด คือพูดธรรมดาในเรื่องชีวิตประจำวัน ไม่ต้องบอกชื่อศัพท์ธรรมะก็ได้ แล้วค่อยเป็นค่อยไปด้วยการพูดคุยโดยไม่รู้ตัวว่าเป็นเรื่องธรรมะ ธรรมะไม่ใช่อะไร ก็คือความจริงของสิ่งทั้งหลาย การดำเนินชีวิต การปฏิบัติต่อสิ่งต่างๆ ถูกต้อง ให้ได้ผลดี นี่แหละคือธรรมะ ไม่ต้องออกชื่อ ไม่ต้องออกศัพท์ พูดธรรมดานั้นแหละ และถ้าเริ่มสนใจบางจุด บางประเด็น ก็เริ่มเอาหนังสือของพระองค์นั้นๆ มาอ่านให้ฟัง

ปุจฉา: ก็พยายามออกอุบายว่า พาคุณพ่อมาราบท่านแล้วจะอ่านหนังสือของท่านให้ฟัง ท่านก็จะปฏิเสธ ก็จะบอกว่าจิตใจยังไม่พร้อม

วิสัชนา: ควรคอยให้ท่านเรียกร้องเอง อย่าไปบอกว่าจะอ่านให้ฟัง ก็ต้องคุยกันจนท่านอยากรู้ หรือมีข้อถกเถียงกัน และท่านเป็นฝ่ายซักถาม

ปุจฉา: แม้ว่าขณะถึงขั้นสุดท้าย ขณะที่ท่านอยู่โรงพยาบาล อยากเห็นท่านจิตใจสงบ ก็ไม่ทราบว่าจะใช้อุบายอย่างไร ก็ใช้วิธีการสวดมนต์ เพื่อจะได้ทำให้จิตใจท่านเป็นกุศล ท่านก็จะบอกว่าไม่รู้เป็นอย่างไร พอได้ยินเสียงสวดมนต์ตัวมารจะเข้ามาทุกที อารมณ์จะหงุดหงิด ดิฉันก็เลยหมดปัญญา

เหมือนกัน เพราะว่าในลักษณะของตัวเองก็พยายามฝึกฝนตนเอง แต่พอจะให้การช่วยเหลือแล้ว หมดทาง ดัน ก็เลยสงสัยว่าจะมีวิธีการอย่างไร ที่จะชักจูงญาติผู้ใหญ่ จะเป็นการเกินฐานะหรือไม่คะ

วิรัชนา: คงไม่เกินฐานะ แต่อยู่ที่วิธีการในการชักนำ โน้มนำจิตใจไป ซึ่งเป็นเรื่องที่ว่า ต้องค่อยเป็นค่อยไป บางที่ท่านอาจจะมีทิวทัศน์ ตั้งไว้ต่อเรื่องนี้ในทางตรงข้าม หรือเป็นปฏิปักษ์ หรือปฏิเสธ หรือเป็นลบไปแล้ว เพราะฉะนั้นก็เป็นเรื่องยาก ต้องไม่ให้รู้ตัวเลย รอจนกว่าจะมีเรื่องชักนำเข้ามาเอง ไม่ต้องรู้ตัวว่ากำลังเข้ามาสู่ที่นี้แล้ว

บุจฉา: เคยใช้อุบายที่ท่านชอบท่องเที่ยว ก็ชวนไปทัศนศึกษากับทัวร์วัดต่างๆ หลังจากนั้นท่านก็จะปฏิเสธ เพราะถ้าไปกับเราก็จะพาไปเข้าวัด ทั่วๆ ที่บอกว่าไปท่องเที่ยวณะ ไปเปลี่ยนบรรยากาศบ้าง ก็จะไม่เอาค่ะ

วิรัชนา: บางที่อาจจะเป็นการฝังลึกในจิตใจ พอมีเรื่องเกี่ยวกับวัดก็จะปฏิเสธก่อน พูดอะไรยาก จิตต่อต้าน ต้องเป็นลักษณะพูดน้อมใจโดยไม่รู้ตัว ซึ่งต้องการเวลาเยอะ ต้องมีวิธีการ

บุจฉา: ถ้าเป็นบุคคลอื่น ดิฉันก็วางอุบายหาพอได้ พอเป็นญาติใกล้ชิดก็มี ความอยากให้ท่านมีโอกาส ก็รู้สึกเป็นภารกิจที่ทำไม่สำเร็จ

วิรัชนา: ก็ต้องวางใจ ถ้าอย่างนี้ก็ต้องทำใจว่า ขอให้ท่านอยู่อย่างมีจิตใจดี สบายที่สุดแล้วกัน คือเราตั้งจิตแบบนี้ บางทีก็จะมีทางเชื่อมโดยไม่ทันได้นึกด้วยซ้ำ จึงตั้งจิตแต่เพียงว่าให้ท่านมีจิตใจดีงาม มีความสุขก็แล้วกัน ก็นึกไปในแง่ดี อย่าไปนึกอย่างอื่น ที่จริง

เป้าหมายของเราที่อยู่ตรงนี้ ให้ท่านจิตใจสบาย มีความสุข พอไปพบอะไรที่เป็นจุดเชื่อมก็อาจจะมาสื่อกันได้ ถ้าตั้งใจให้เป็นความปรารถนาดีทางที่จะสื่อกันก็อาจจะมีสักวันให้มีเมตตาอย่างต่อเนื่อง

ปຸຈณา: เราตั้งใจเป็นเมตตาต่อญาติผู้ใหญ่ได้เหมือนกันหรือคะ

วิสัยนา: ใช่แล้ว สาระสำคัญหรือวัตถุประสงค์แท้ที่จะให้ท่านได้รู้จักวัด ไปวัดศึกษาธรรมะก็คือการให้ท่านมีจิตใจดีงามมีความสุข ต้องเอาจุดหมายที่แท้ที่ตั้ง อย่าไปตั้งจุดหมายว่าให้ท่านเข้าวัด ได้ฟังธรรม เพราะจะกลายเป็นว่าเราเอาวิธีการไปเป็นจุดหมาย จริง ๆ จุดหมายอยู่ที่ให้ท่านมีจิตใจดีงาม มีความสุข เอาละนะไม่ต้องเป็นห่วง ให้ท่านมีจิตใจดีงาม มีความสุขก็แล้วกัน ธรรมะก็เป็นวิธีการที่จะส่งเสริมให้ท่านดีงาม มีความสุขยิ่งขึ้นไป แต่ตอนนี้ท่านยังไม่รับ ตอนนี้เราตั้งเป้าหมายไว้อย่างนี้ก่อน เป็นเป้าหมายที่แน่นอนอันเดียวกันต่อไปจึงค่อยๆ แทรกธรรมะเข้าไป เมื่อท่านพร้อม

ความฉลาดในวิธีการปฏิบัติ

ปຸຈณา: ในตอนปฏิบัติจริง พอเราพยายามจะโน้มน้าวท่าน ท่านก็จะบอกว่าทำไม่ทำตามใจท่าน ทำอย่างนั้นอย่างนี้สิ บางทีขัดแย้งกับท่าน ก็ทำให้อารมณ์เสีย ก็มาทบทวนดู ถ้ายอมตามใจท่านแล้วท่านปฏิบัติไม่เหมาะสม ตัวอย่างเช่น ท่านขอรับประทานอาหารมัน ซึ่งส่งผลเสียต่อสุขภาพ ด้วยวิชาชีพก็อยากให้ท่านหลีกเลี่ยงเพราะจะมีผลต่อโรคหัวใจ บางครั้งก็คิดว่าจะทำตามใจท่านไหม เพื่อให้ท่านมีความสุข แต่เมื่อพิจารณาโดยอาชีพก็จะ

เป็นการซ้ำเติมให้เกิดอาการของโรค ก็จะเป็นความลำบากพอสมควร

วิสัยทัศน์ : ลำบากก็จริง แต่ก็ต้องนึกว่า เรากระทำอย่างดีที่สุด เท่าที่จะกระทำได้ เราไม่ใช่ละเลย เพิกเฉย แต่เราได้พยายาม ได้เท่าไรก็เท่านั้น เนื่องจากว่าไม่ได้ขึ้นกับเราฝ่ายเดียว ขึ้นอยู่กับท่านด้วย

ปฏัจฉา : ในลักษณะนี้ก็คือการวางใจเป็นอุเบกขาใช่ไหมคะ

วิสัยทัศน์ : การวางใจเป็นอุเบกขาในระดับนี้ คือ ได้พยายามทำดีที่สุดเท่าที่สติปัญญา ความเพียรพยายาม ความสามารถจะทำได้ และได้เท่าไรก็ยอมรับเท่านั้น แต่ไม่ได้หมายความว่าปล่อยหรือละเลย

ปฏัจฉา : ก็เพราะอย่างนี้เองดิฉันคิดว่าเป็นภารกิจที่ไม่เสร็จสิ้น จึงมีเจตนาที่ต้องหาคำตอบโดยมาเรียนถามท่าน เพราะคิดว่าคงจะมีลูกหลายๆ คน อาจจะประสบเหตุการณ์เช่นนี้

วิสัยทัศน์ : ต้องมีการพัฒนาที่เรียกว่า อุปายโกศล คือความฉลาดในวิธีการ โดยพิจารณาว่า เท่าที่ทำได้ขณะนี้เรามีความสามารถเท่านี้แล้วก็ยอมรับไปขั้นหนึ่ง แต่เพื่อทำให้ดีขึ้นก็ควรจะมีการปรับปรุงคร่าวหน้าจะได้มีประสิทธิภาพได้ผลดียิ่งขึ้น ต้องหาทางแก้ไข ไม่ประมาทในการศึกษา ต้องพัฒนาอุปายโกศล ซึ่งเป็นปัญญาแบบหนึ่ง

ชีวิตที่ต้องไม่ประมาท

ปฏัจฉา : การถึงแก่กรรมของบุคคลอันเป็นที่รักเคารพ เช่น บิดา มารดา จะเป็นมรณานุสติต่อ บุตรหลานในการดำเนินชีวิตต่อไปข้างหน้าอย่างไร

วิสัย: เป็นได้หลายทาง ประการแรก เป็นหลักทั่วไปมิใช่เฉพาะกรณีบิดามารดา แต่สำหรับบิดามารดาเป็นเครื่องกระตุ้นที่แรง เพราะเป็นประสบการณ์ที่มากกระทบจิตใจอย่างมาก **หลักก็คือ ต้องไม่ประมาท** ชีวิตทุกชีวิตก็เป็นแบบนี้ ไม่มีความเที่ยงแท้แน่นอน มีเกิด มีดับ เพราะฉะนั้นเราจะประมาทอยู่ไม่ได้ มีอะไรจะทำก็ต้องรีบทำ

แม้แต่การปฏิบัติต่อบิดามารดาเอง บางทีเรานึกว่าพ่อแม่ก็อายุเพิ่งเท่านี้ ท่านจะอยู่อีกหลายปี เราก็เลยเรื่อยเปื่อย จะทำอะไรให้ท่านก็ผิดว่าเอาไว้ครั้งหน้าก็ได้ ประมาทแบบนี้บางทีพ่อแม่บ๊องบ๊วยไปเลย ก็มารู้สึกเสียใจว่า เราไม่น่าเลย ตอนนั้นมีเวลาควรรีบตอบแทนท่าน ดูแลท่าน ก็เลยเสียใจ แสดงว่าอยู่ในความประมาท ส่วนในแง่ที่ไม่ประมาทสำหรับตัวเองก็คือ เราต้องเร่งรัดทำกิจการหน้าที่ ประมาทชีวิตตนเองไม่ได้

ประการที่สอง เป็นเรื่องความสัมพันธ์กับตัวท่านเอง คือ ความตายของพ่อแม่ทำให้นึกถึงความตึงามของท่านที่จะได้นำมาประพฤติปฏิบัติ เป็นเครื่องเตือนใจตนเองในการเหนียวรั้งก็ตาม ในการกระตุ้นปลุกใจก็ตาม ก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการระลึก เป็นการ**ใช้คุณงามความดีของท่านให้เป็นประโยชน์ เป็นการเชิดชู บูชาคุณด้วยการปฏิบัติ** อันนี้เป็นด้านหนึ่ง

ตอนนี้พอระลึกถึงคุณงามความดีของท่าน นึกถึงอุปการคุณที่ท่านทำให้แก่เรา ก็ชวนให้เศร้าใจ อาลัย ก็ต้องมีการระลึกที่สอง คือ ระลึกถึงธรรม พอระลึกถึงคนตาย ก็ทำให้ระลึกถึงความตาย ตอนแรกพอระลึกถึงคนตาย ก็ระลึกถึงคุณงามความดี นึกถึง

พระคุณของท่าน เกิดความเศร้าโศกอาลัย ก็ทำให้จิตใจเศร้าหมอง แต่พอระลึกถึงความตาย ก็จะเชื่อมโยงไปหาธรรมะได้เลย คือนึกถึงความจริงของชีวิต ให้เห็นความเป็นอนิจจัง ความเปลี่ยนแปลงของสิ่งทั้งหลาย ที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน ก็เป็นอย่างนี้ทุกคน เป็นธรรมดาของสังขาร ไม่เฉพาะคุณพ่อคุณแม่ของเราเท่านั้น คนอื่นก็ต้องเป็นอย่างนี้ **ทุกชีวิตเป็นอย่างนี้ทั้งนั้น พิจารณาอย่างนี้แล้วก็สามารถยอมรับความจริงหรือสังขาร จิตใจก็จะบรรเทาความเศร้าโศก ลงได้ แล้วก็โน้มไปในทางปัญญา คือ รู้เข้าใจความจริง อันเป็นสังขาร เป็นการยอมรับด้วยปัญญา ไม่ใช่ยอมรับด้วยลักษณะเก็บกด ยอมรับด้วยปัญญาที่รู้ความจริงว่าเป็นอย่างนี้**

เมื่อรู้ความจริง รู้สังขาร ใจก็จะโล่ง เบา คลายความเศร้าโศกได้ ก็จะไปประสานกับการพิจารณาว่าสิ่งที่มีค่าของชีวิตที่แท้จริงคืออะไร ชีวิตของท่านก็ต้องแตกดับไป สิ่งที่แท้จริงก็อยู่ที่ความดี คุณธรรม สิ่งที่เป็นประโยชน์ที่ท่านกระทำไว้ คือ ธรรมะนั้นเอง สิ่งที่เหลืออยู่ก็คือธรรมะ สิ่งที่ดีตดลินวินิจฉัยทุกอย่างอยู่ที่ธรรมะ ก็มาบรรจบที่ธรรมะ

ดังนั้น การระลึกผู้มี 2 อย่าง คือ **ระลึกถึงคนตาย และระลึกถึงความตาย** ทั้งหมดก็มาบรรจบกันที่ธรรมะทั้งนั้น ถ้าพิจารณาอย่างนี้ได้ จะทำให้คลายเศร้าหมอง บรรเทาทุกข์โศก และยังได้สิ่งที่เหลืออยู่คือ ธรรมะ ซึ่งจะกลายเป็นความซาบซึ้งในคุณธรรม ความดีของท่าน และยังรู้จักพิจารณาสิ่งที่จะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการปฏิบัติ อย่างน้อยเป็นการเห็นยวั้งจิตใจของลูกๆ หรือเป็นเครื่องเตือนใจปลุกเร้าจิตใจของลูก ให้ทำความดีต่อไป

ความดีงาม ความซาบซึ้งที่ไม่ตาย

ปຸຈฉາ: สำหรับดิฉันเอง เมื่อเปรียบเทียบความรู้สึกที่เกิดขึ้นระหว่างคุณแม่กับคุณพ่อแล้ว ตอนคุณพ่อถึงแก่กรรม จิตใจแก่กล้าขึ้นบ้าง เพราะฉะนั้นพอจะระงับความเศร้าโศกได้ดีขึ้น มีความเศร้าโศกแต่ก็พยายามปลุกใจให้เร่งเพียรพยายามกระทำหน้าที่ต่อไป

วิสัยนา: ทำให้ความเศร้าโศกทุเลา แต่อย่างไรก็ตามมีหลักสองอย่างคู่กัน คือ หนึ่ง ระลึกถึงคนตาย โดยระลึกถึงความดีงาม และอุปการคุณที่ท่านได้ทำไว้ นึกถึงความรัก ความเมตตา และความสัมพันธ์ที่ดีทั้งหลาย แล้วก็เชื่อมโยงไปหา สอง ระลึกถึงความตายที่เป็นเรื่องความเป็นจริงของธรรมชาติ แม้ว่าเราจะรักท่านอย่างไรก็ตาม เราก็ไม่สามารถหักห้ามกฎของความจริงไปได้

แต่พอสามารถตัดความเศร้าโศกไปได้ด้วยปัญญาแล้ว ก็จะไม่เหลือแต่ความดีที่จะนำมาใช้ประโยชน์ต่อ คือ ธรรมะ หรือ ความดีของท่าน ที่มาอยู่ในใจของเรา ที่เป็นความซาบซึ้ง เป็นความสัมพันธ์ที่แม้ว่าตัวท่านจะตายไป แต่ความดีงามไม่ตาย อยู่ในใจของเรา

เพราะฉะนั้น แม้ว่าพ่อแม่จะตาย ก็เหมือนไม่ตาย เพราะเราได้นำความดีของท่านมาไว้ในใจเราแล้ว ก็เหมือนว่าท่านอยู่กับเรา ตรงนี้เป็นสิ่งสำคัญ เราอย่าไปติดอยู่กับร่างกาย ที่เป็นสังขาร แต่ควรพิจารณาถึงสาระในชีวิตของท่าน ซึ่งก็คือความดี หรือธรรมะนั้นเอง ไข่ใหม่ แล้วเราก็ให้นำเอาตัวความดีนั้นมาสถิตไว้ในใจเรา แล้วความดีที่ท่านทำไว้ ก็ไม่ได้หายไปไหน อยู่ที่เรานี้เอง มาเป็นเนื้อเป็นหนังเป็นตัวของเรา มาอยู่ในดวงจิต ความทรงจำของเรา

เราจะไม่ยึดติดในรูปธรรม ว่าสิ่งนั้นได้สูญสิ้นจากเราไปแล้ว เราไม่มีแล้วนะ เราจะเศร้าโศกอาลัย แต่พอเราระลึกถึงสาระแห่งชีวิต ความดีที่ท่านทำไว้ ท่านมาอยู่ในใจเราตลอดเวลา ไม่ได้ไปไหน จิตใจก็สบาย

ปจฺฉา: ความรู้สึกอย่างนี้ก็สามารถใช้ประเมินตนเองได้นะคะว่า เมื่อต้องพบกับปรากฏการณ์ของชีวิต เราก็ควรนำมาสอนตัวเอง และฝึกหัดพัฒนา แต่ก็ไม่ลืมหลักในการประเมินว่าอย่างไรจึงเป็นการพัฒนาขึ้นมาแล้ว ประเด็นนี้ชัดเจนทีเดียวค่ะ

วิสัยนา: ยังสามารถพิจารณาต่อไปได้ว่า คุณพ่อ คุณแม่ มีความปรารถนาดีต่อลูก อยากให้เราประพฤติอย่างนั้น ทำอย่างนี้ ตอนนี้นี้ ความปรารถนาความต้องการของท่านก็เข้ามาสถิตในใจของเราแล้ว เราต้องพยายามทำสิ่งต่างๆ ให้ท่านสมความตั้งใจแล้วมีความสุข อย่างที่ท่านเคยใส่ใจต่อเราตั้งความปรารถนาเอาไว้ถ้าทำได้อย่างนี้ ก็จะเป็นเรื่องของคุณธรรมความดีไปหมดเลย

ชีวิตที่ฝากไว้กับธรรม มีความเป็นอมตะ

ปจฺฉา: แล้วสิ่งที่ท่านปรารถนาให้เราทำ แล้วเราสามารถทำได้ ท่านจะสามารถรับรู้ได้ไหมคะ

วิสัยนา: รู้ได้หรือไม่ นั่น เราไม่สามารถรู้ได้ ท่านเป็นผู้รู้ ไม่ใช่เราเป็นผู้รู้ แล้วแต่ที่ท่านอยู่ในวิสัยไหน คือท่านอยู่ในภาพ ในแดน ในภูมิ ที่จะรู้ได้หรือไม่ แต่ท่าทีของเราคืออย่างน้อยตัวนามธรรมคือจิตของเรา

รับรู้ถึงความปรารถนาของท่านที่มาอยู่ในใจของเราแล้ว และเรารู้วิธีใหม่ เพราะฉะนั้นเมื่อเราได้ทำตามนั้นแล้ว เราก็มีความสุขของตัวเราว่า เราได้ทำเพื่อท่าน ตามที่ท่านต้องการ ตามที่ท่านตั้งความปรารถนาไว้ แล้วท่านจะรู้หรือไม่ก็ตาม แต่ถ้าท่านรู้ว่าท่านก็มีความสุขวิธีใหม่ แต่ถ้าเราไม่ทำ ท่านมีความสุขทุกขนี้ เราก็ไม่ดีแน่

ปุจฉา: ลักษณะการอธิบายปรากฏการณ์อย่างนี้ คืออะไร เพราะท่านไม่มีตัวตนแล้ว แต่ยังคงมีอิทธิพลต่อการกระทำของเราอยู่ เป็นสิ่งละเอียดอ่อนมากนะคะ

วิสัชนา: ก็คือธรรมะนั้นนั่นเองยังคงอยู่ กล่าวคือชีวิตของคุณพ่อ คุณแม่ ฝากเอาไว้กับธรรมะที่เป็นอมตะ จึงทำให้ชีวิตคนที่ต้องตาย พลอยกลายเป็นอมตะไปด้วย เพราะว่าชีวิตของแต่ละคนที่เป็นสังขารนี้เป็นของแตกสลายไปเป็นธรรมดา แต่ธรรมะนี้เป็นอมตะ เมื่อชีวิตของพ่อแม่กลายเป็นธรรมแล้ว ชีวิตเป็นอมตะไปด้วย ธรรมที่เป็นอมตะนั้นก็มาสถิตในดวงใจของลูก แล้วลูกก็ตั้งใจทำความดีงามนั้น ทำให้ชีวิตของพ่อแม่คงอยู่กับเราเรื่อยไป

ปุจฉา: เพราะเหตุใดเมื่อบุคคลอื่นๆ ถึงแก่กรรมเราจึงไม่เกิดความรู้สึกดังกล่าวคะ

วิสัชนา: ไม่เกิดหรอก เพราะความสัมพันธ์ ความซาบซึ้งในจิตใจที่สั่งสมมานานนี้ ได้ผูกจิตเอาไว้ ลงลึกมากแล้ว

มองด้วยปัญญา ก็เห็นความปรารถนาดีในการอบรมเลี้ยงดูลูก

ปຸຈຈາ: ถ้าอย่างนั้น ถ้าพ่อแม่ไม่ได้ทำหน้าที่เลี้ยงดูลูกแล้ว ความรู้สึกแบบนี้ จะเกิดขึ้นในลูกไหมคะ

วิສັชนາ: เกิดได้ยาก แม้คนที่อยู่ด้วยกันก็ยังไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับระดับปัญญา ระดับคุณธรรม และการพัฒนาทางจิตใจด้วย บางคนเข้าใจ มองเห็นถึงความปรารถนาดีของผู้อื่น อย่างลูกบางคน อาจได้รับอุปการคุณอย่างดีจากพ่อแม่ แต่ไม่สามารถมองเห็นลึกลงไปถึงในใจของท่านที่มีความปรารถนาดี มีเมตตา กรุณา ก็เลยรับอุปการคุณไปอย่างนั้นเอง บางทีจะเป็นอย่างที่เคยบอกก็คือ เป็นนักเรียนร้องด้วยซ้ำ พ่อแม่ให้เท่านี้ จะเอาเท่านั้น ไม่เคยนึกถึงจิตใจของท่านเลย ว่าท่านมีความปรารถนาดี มีความรักต่อตนเองมากเพียงใด ไม่มีจิตใจที่จะซาบซึ้ง

แต่ถ้ามีปัญญาที่มองเห็นความรักความปรารถนาดีของท่าน พอนึกถึงจิตใจของท่านความซาบซึ้งจะเกิดขึ้นทันทีและจะอยู่ยั่งยืน ขึ้นอยู่กับระดับการพัฒนาของจิตใจ เช่น เมื่อมีโยนิโสมนสิการเกิดขึ้น ก็จะมองการกระทำของพ่อแม่ด้วยความเข้าใจ มองลึกลงไปเห็นถึงจิตใจพร้อมทั้งคุณธรรมความดีของท่าน แล้วจะเกิดความซาบซึ้งได้ บางคนมองไม่เห็น มองไม่ออก แล้วก็กลายเป็นการติดอยู่กับความปรารถนาของตนเอง ที่เป็นตัวตนหาของตนเอง เข้ามาบดบังหมดเลย ได้แต่นึกว่าทำไมพ่อแม่ทำให้ฉันเท่านี้ ฉันต้องเอาเท่านั้น เรียกร้องต่อไป

ปัญญาในการสื่อสารเพื่อประสานสัมพันธ์

ปຸຈฉา: ในสังคมทั่วไป ความมั่นคงในชีวิตประการหนึ่งก็คือ การดำรงชีวิตครอบครัว การอยู่ร่วมกันของสมาชิกทุกคน ซึ่งตรงกันข้ามกับรูปแบบของผู้ปฏิบัติธรรมที่ต้องละการยึดติดในครอบครัว เพื่อแสวงหาความเป็นอิสระ ความเห็นดังกล่าวปรากฏอยู่เป็นวิถีชีวิตทางโลกและทางธรรม เราจะมึ่วิถีปฏิบัติอย่างไรที่จะผสมผสานธรรมให้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตครอบครัว โดยที่สมาชิกมีความแตกต่างทางความคิดเห็น

วิสัยขนา: นี้ไม่ใช่เฉพาะพ่อ แม่ สามี ภรรยา แต่รวมถึงทุกคน ทั้งพี่น้องด้วย อันนี้เป็นเรื่องปกติธรรมดาของมนุษย์ ที่มีระดับการพัฒนาของจิตใจและปัญญาไม่เท่ากัน **เราจะหวังให้ทุกคนเหมือนกันไม่ได้ ทำอย่างไรจึงจะให้มาประสานกันด้วยดี**

เรื่องของคนที่มีระดับการพัฒนาไม่เท่ากัน ทำอย่างไรจึงจะนำมาประสานกันได้ ก็อย่างที่เคยพูดแล้วว่า ต้องมีปัญญา เข้าใจกัน และกรุณา เห็นใจกัน แล้วก็พยายามปรับตัววิธีการสื่อสารเป็นต้น เพื่อให้อยู่ด้วยกันได้ด้วยดี ยอมรับซึ่งกันและกัน ยอมรับความปรารถนา ความต้องการที่ไม่เหมือนกัน ต้องยอมกัน จะให้เขาเป็นอย่างไร หรืออย่างที่เราต้องการฉบับล้นทันใดไม่ได้

เมื่อเกิดความขัดแย้ง กระทบกระทั่งกันแล้ว จะทำอย่างไรไม่ให้บานปลาย เอาละนะเกิดเรื่องขึ้นมาแล้ว ก็แก้ไขได้ มาประชุมพูดจา ประสานกันได้ ปรับเข้ากันได้ เป็นเรื่องสำคัญ โดยต้องยอมรับความแตกต่าง ไม่ใช่เอาตามใจปรารถนาของเรา ยอมรับให้กับความปรารถนาของผู้อื่นด้วย

ไม่ต้องพูดถึงขั้นไม่ยึดติดในครอบครัวหรอก แม้แต่ในขั้นความยึดติดในวัตถุต่างๆ ก็ต้องเข้าใจ ผู้ที่พัฒนามากกว่าก็ต้องยอมรับความจริงว่า คนมีการพัฒนาไม่เท่ากัน เขายังไม่มาถึงขั้นนี้ เขายังมีความปรารถนาในวัตถุมาก ถ้าเราพ้นไปแล้ว เราก็ไม่ต้องการอะไรมากมาย แต่ก็รู้ เข้าใจเขา และต้องยอมบ้าง แต่ก็ไม่ใช่ปล่อยเลย ก็ต้องหาทางให้เขาเข้าใจว่า ชีวิตของเรามีได้ขึ้นอยู่กับสิ่งเหล่านี้ เราเห็นว่า ถ้าเราไปฝากความสุขไว้กับสิ่งเหล่านี้แล้ว เราจะเป็นทาสของสิ่งต่างๆ เหล่านั้น แล้วจะมีปัญหาตามมา

ดังนั้น ต้องปล่อยเขาในระดับหนึ่ง แต่ต้องให้เขาก้าวหน้าไปก็เหมือนกับเด็กๆ ยังต้องการความไ้ ยังติดความอ้ออวย แต่ผู้ใหญ่ต้องรู้ทัน มิใช่จะเอาแต่คอยตามใจ เพื่อจะสนองความต้องการของเขาอย่างเดียว ต้องมีการตอบสนองความต้องการโดยรู้เท่าทัน และหาทางที่จะพัฒนาเขา จุดสำคัญของปัญหาในสมัยนี้ก็คือ พ่อแม่ผู้ใหญ่คิดแต่ว่าจะตอบสนองความต้องการ ชนิดที่เป็นการบำรุงบำเรอ ปรนเปรอ โดยไม่ใช่ปัญญาที่จะช่วยให้เขาได้รู้คิด เลยทำให้เขากลับยิ่งลุ่มหลง หมกมุ่น มัวเมา ทำให้เขาไม่มีโอกาสและไม่สามารถพัฒนาตัวเองขึ้นไปได้

บุจฉา: ความยากอยู่ที่การพัฒนา บางทีเรามีฐานะในครอบครัวเป็นน้อง แต่เมื่อเรามีการฝึกฝนตนเองมาพอสมควร ค่อนข้างจะลำบากในการสื่อความเข้าใจให้กับสมาชิกในครอบครัว

วิรัชนา: ต้องมองกว้างๆ ยอมรับในบุคคล และสังคม สังคมเป็น อย่างนี้จะไปหวังให้คนมาเป็นอย่างที่เราต้องการไม่ได้เลย

การใช้วิธีบ่มอินทรีย์

ปจฉา: ทำที่ในการปฏิบัติตน ก็คือ เราไม่ควรหวั่นไหว แม้ว่าจะมีความขัดแย้ง ความไม่เห็นด้วย แต่ถ้าเราพิจารณาแล้วว่าจะขัดแย้งกับหลักคุณธรรม เราก็ไม่ควรหลวมตัว แต่ก็ไม่ขัดขวาง แต่ก็ต้องฝึกตนเองรักษาใจให้ปรารถนาดี อย่างนี้จะถูกต้องไหมคะ

วิสัยนา: อย่างพระพุทธเจ้าเมื่อฝึกเวไนยสัตว์ พระองค์จะเอาพระทัยตามปรารถนาไม่ได้ พระองค์จะทรงใช้ปัญญา พิจารณาว่า ตอนนี้อยู่พัฒนาหรือฝึกเขาอยู่ในระดับใด ถ้าอินทรีย์ยังไม่พร้อม พระองค์จะสอนสิ่งนี้ให้เขา ก็ทรงตระหนักว่าเขายังไม่พร้อม พระองค์ก็ยังไม่ให้ ยังไม่สอนเรื่องนี้ ไม่ใช่ว่าจะเอาแต่ใจเราว่าจะให้เขาได้อันนี้ แล้วก็ไปขัดเขี่ยดให้ เป็นไปไม่ได้

อินทรีย์เขายังไม่แก่กล้าพอ จะทำอย่างไร หนึ่ง ก็คือ รอให้อินทรีย์สุกงอม สอง ก็ต้องใช้วิธีการจัดสรรโอกาส จัดเตรียมแบบฝึกหัดหรือเครื่องฝึก กระตุ้น เพื่อให้เขามีอินทรีย์แก่กล้าพร้อมขึ้นมา ท่านเรียกว่า การใช้วิธีบ่มอินทรีย์ ก่อน พอเขาพร้อมแล้ว จึงจะแสดงธรรมะนั้นๆ ได้ ถ้ายังไม่พร้อม ก็ยังให้ไม่ได้ อินทรีย์คือศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา

ปจฉา: พระพุทธองค์ทรงทราบว่า บุคคลใดมีอินทรีย์แก่กล้า หรือไม่เพียงใด ควรจะบ่มอินทรีย์อย่างไร ถ้าเราจะนำมาเป็นหลักในการฝึก พัฒนาค้นในปัจจุบันแล้ว ควรทำอย่างไรคะ

วิสัยนา: มีต่างๆ ท่านเรียกว่า **ปรีชาเจียรธรรม** เป็นธรรมะสำหรับบ่ม

อินทรีย์ ซึ่งแล้วแต่จะให้พร้อมสำหรับจุดหมายระดับไหน แต่มีวิธีการที่ใช้ต่างๆ ไป เช่น การสนทนา การปรึกษาหารือ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การกำหนดเรื่องให้ไปขบคิดจัดทำเพื่อแก้ปัญหา การสร้างแบบฝึกหัดให้ การให้พบประสบการณ์บางอย่าง การจัดกิจกรรมต่างๆ การไปทัศนศึกษา การไปดูโน่นดูนี่ เป็นวิธีการบ่มอินทรีย์ได้ทั้งนั้น คือเรามีเป้าหมายแล้วว่าจะไปบ่มอินทรีย์ใคร ก็มีการจัดเตรียมกิจกรรม จัดเตรียมสภาพแวดล้อมอะไรต่างๆ ให้เขาได้พบเห็น ได้ฝึก ได้ทำ จนกว่าเขาจะพร้อมขึ้นมาถึงจุดที่เราต้องการ

การฝึกจึงต้องมีความรู้ถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ซึ่งมีทั้งแนวราบ และแนวตั้ง แนวตั้งก็คืออินทรีย์ 5 ว่ามีมากน้อยแค่ไหน แนวนอน หรือแนวราบก็คือ จริต อหิงสา ศรัทธา ความโน้มเอียง ความสนใจ แม้แต่คนที่พัฒนาอยู่ในระดับเดียวกันก็ไม่เหมือนกัน เช่นว่า คนนี้ทำอาชีพด้านธุรกิจ คนนี้ทำอาชีพรับราชการ คนนี้เป็นทหาร ต่างกันคนละอาชีพ อาจจะมีอินทรีย์ระดับเดียวกัน แต่มีภูมิหลัง แนวโน้ม แนวความสนใจไม่เหมือนกัน เรียกว่ามีความแตกต่าง แนวนอน หรือแนวราบ ต้องรู้ทั้งสองแนวนี้จึงจะปฏิบัติต่อคนนั้นได้ ถูกต้องการสอนจึงจะทำได้ดีขึ้น พูดสั้นๆว่าแนวอินทรีย์ กับแนวอริมุต อันได้แก่แนวโน้มของจิตใจ จริต อหิงสา ศรัทธา ภูมิหลัง พื้นเพต่างๆ

ปจฺจว: การใช้ธรรมะเพื่อไปฝึกคนเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ควรจะมีเทคนิคอย่างไรคะ

วิสัยนา: ต้องรู้จักคน รู้วิชาอย่างเดียวไม่พอ ต้องอาศัยความ

ต้องการของเขาเป็นสื่อ แล้วพัฒนาความต้องการของเขาขึ้นมาอีกที เรื่องความต้องการ และการพัฒนาความต้องการนี้ คนไม่ค่อยจะพูดถึงกัน นักการศึกษาไม่ค่อยพูดถึง

การพัฒนาความต้องการสำคัญมาก บางทีไปนึกว่าคนเรามีความต้องการอย่างเดียว ความจริงไม่ใช่อย่างนั้น ความต้องการของคนพัฒนาได้ เปลี่ยนแปลงไปได้ พอพัฒนาเปลี่ยนความต้องการได้แล้ว อะไรต่ออะไรก็เปลี่ยนไปตามมากมาย รวมทั้งความสุขและวิธีเข้าถึงความสุขก็เปลี่ยนไปด้วย พุดง่ายๆ ว่า คนจะเปลี่ยนระดับการพัฒนาไปเลย

ในที่นี้พูดเฉพาะในแง่ความแตกต่างระหว่างบุคคล ขอยกตัวอย่าง เรื่องนี้มาในหมวดทศพลญาณ คือญาณของพระพุทธเจ้า 10 อย่าง ที่ทำให้พระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่มีความสามารถในการสอนเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในญาณ 10 นี้มี 2 ข้อเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างบุคคลที่พูดมาแล้ว คือ

ความแตกต่างในแนวตั้ง คือ อินทรีย์ ได้แก่ อินทรีย์ปโรปริยัตตญาณ หมายความว่า พระพุทธเจ้าทรงหยั่งรู้ว่า บุคคลแต่ละคน มีความแตกต่างในอินทรีย์ หรืออินทรีย์ยิ่งหย่อนกว่ากัน คนไหนแคไหน และ

ความแตกต่างในแนวราบ หรือแนวนอน คือ อธิมุติ เรียกว่า นานาธิมุตติญาณ หมายความว่า พระพุทธเจ้าทรงหยั่งทราบว่า คนเรามีแนวโน้ม สภาพจิตใจ พื้นเพ ความสนใจ ไม่เหมือนกัน คนไหนเป็นอย่างไ

เวลาที่พระพุทธเจ้าสอน ทรงสอนแบบรวมๆ ก็มี แต่ที่ทรงใช้

มากก็คือการสอนรายบุคคล แบบนี้พระองค์ใช้มาก การสอนที่ได้ผลดีจริง โดยมากต้องเน้นเป็นรายบุคคล แม้แต่เมื่อทรงสอนในที่ประชุม พระพุทธเจ้ามักทรงมีในพระทัยแล้วว่า พระองค์จะมุ่งคำสอนไปที่คนใดคนหนึ่งเป็นพิเศษ แต่ให้คนอื่นได้ประโยชน์ด้วย โดยที่พระองค์มีในพระทัยแล้วว่า คนนั้นมีอินทรีย์พร้อมแล้ว พระองค์ก็จะพูดมุ่งไปที่บุคคลนั้นเลย ให้เขาได้ประโยชน์สูงสุด ส่วนคนอื่นก็ได้ประโยชน์ร่วมไปด้วย

การประสานสัมพันธ์สมาชิกในครอบครัว

ปจฉา: การไม่สันโดษในกุศลธรรม เมื่อนำมาปฏิบัติในชีวิตครอบครัว ควรเป็นอย่างไรคะ

วิสัชนา: ความไม่สันโดษในกุศลธรรม ก็คือ ความไม่อิมไม่พอในการทำความดี ในสิ่งที่เป็นการสร้างสรรค์ เป็นคุณสมบัติทั่วๆ ไปที่จะทำให้เกิดเจริญก้าวหน้า แล้วจะมีปัญหาในครอบครัวอย่างไร

ปจฉา: กล่าวคือเมื่อนำมาปฏิบัติในครอบครัว อาจมีเกณฑ์แตกต่างกัน มีแนวปฏิบัติที่ไม่ประสานสัมพันธ์กันได้คะ

วิสัชนา: หลักการทั่วไปนั้นเหมือนกัน ทุกคนควรไม่อิมไม่พอในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม หรือ ก้าวหน้าในการสร้างสรรค์ความดีนั่นเอง แต่ถ้าเราจะก้าว คนอื่นยังติดจมอยู่กับที่ ก็ต้องยอมรับความจริง แต่ไม่ใช่ยอมปล่อยอยู่อย่างนั้น หมายความว่าไม่ใช่เอาอย่างใจ ต้องเข้าใจและเห็นใจเขา แล้วใช้ความฉลาดในวิธีการ ค่อยๆ ช่วย

ให้เขาเดินหน้า หรือพัฒนา อย่างที่ว่าแล้ว

โดยเฉพาะต้องพิจารณาด้านความแตกต่างระหว่างบุคคล เมื่อต้องอยู่ด้วยกัน มีความสัมพันธ์ ก็ควรมีความเข้าใจเขา เห็นใจ และรู้จักปรับ ยืดหยุ่น ฉลาดในวิธีการ โดยเฉพาะวิธีการและคุณสมบัติที่จะมาเกื้อหนุนวิธีการให้ประสบผลสำเร็จนั้น ต้องใช้การเข้าถึงกันด้วยการสื่อสารเป็นอย่างมากที่เดียว การรู้จักใช้ภาษาสื่อสารเป็น เป็นเรื่องใหญ่มาก

มนุษย์ปัจจุบันมีปัญหามากในเรื่องการสื่อสาร อยู่ในยุคข่าวสารแต่สื่อสารกันไม่ได้ การสื่อสารเป็นเรื่องใหญ่เป็นความฉลาด ความสามารถพระพุทธรเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายที่เผยแพร่ธรรมะสอนคนได้สำเร็จ ต้องมีปฏิสัมพันธ์ 4 ในข้อ 2 ที่เรียกว่า **นิรุตติปฏิสัมพันธ์** คือปัญหาแตกฉานในการใช้ภาษาสื่อสาร ต้องเก่ง ต้องรู้ว่าจะใช้ถ้อยคำอย่างไร จึงจะเหมาะสมและได้ผล จะพูดกับเขาอย่างไร ถ้อยคำ ลำดับเรื่อง จุดเน้น จังหวะ ความกระชับ สละสลวย ชัดเจน ความสอดคล้องกับสถานการณ์ หรือกาลเทศะ เรื่องและคำที่เข้ากับผู้ฟัง ท่วงทีการพูด ลักษณะการพูด การสื่อสารที่ตรงประเด็นและนำสู่จุดหมาย ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องที่มีความหมาย มีผลทั้งนั้น

ในการสื่อสารทั่วไปมีหลักปิยวาจาอยู่ในสังคหวัตถุ 4 ประการรวมแล้วก็เพื่อจะให้ชุมชนนั้นๆ ตั้งแต่ครอบครัวเป็นต้นไป อยู่กันดี มีความสามัคคีกลมเกลียว พร้อมเพรียงกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียว มีเอกภาพ โดยปฏิบัติสังคหวัตถุทั้ง 4 ประการ คือ

1. ทาน การให้แก่กัน การให้ทั้งสิ่งของ วัตถุ เงินทอง ความรู้

วิชาการ

2. **ปิยวาจา** การพูดด้วยจิตใจหวังดี
3. **อัตถจริยา** การใช้กำลังความสามารถ เรี่ยวแรงต่างๆ ที่มี อยู่ ทำประโยชน์ให้แก่กัน
4. **สมานัตตตา** การทำตนเสมอสมาน ทำตัวให้เข้ากันได้ มีความเสมอภาค ยุติธรรม ไม่ดูถูกดูหมิ่น ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน

ข้อที่ 4 ทำให้พูดกันง่าย พอคนเรารู้จักร่วมสุขร่วมทุกข์ มีทุกข์ไม่ละทิ้งกัน เวลามีปัญหา ก็มีความเห็นใจกัน มาร่วมกันแก้ไข พูดกันง่าย แต่ถ้าใจไม่รับกันแล้ว ก็พูดกันยาก เพราะใจตั้งด่านไว้ก่อน ไม่ใช่ตั้งรับ ถ้าเกิดความรู้สึกเห็นใจเขา มีความรู้สึกว่าได้ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันแล้ว จิตใจจะมีความโน้มเอียงไปในทางรับกันได้

การปลูกเร้าคุณธรรมในครอบครัว

ปุจฉา: วิธีการคิดแบบปลูกเร้าคุณธรรม จะนำมาปฏิบัติในครอบครัวอย่างไร

วิสัชนา: การคิดแบบปลูกเร้าคุณธรรม ก็คือการมองสิ่งต่างๆ ในทางที่จะให้เกิดผลดีงามหรือเป็นประโยชน์เป็นเรื่องที่ต้องใช้ในครอบครัว อย่างในการศึกษาของเด็ก เช่น พ่อ แม่ ไปกับลูก ขับรถไปเห็นเด็กแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าขาด สกปรก ตอนนั้นลูกมองเห็นสิ่งต่างๆ รอบตัว เขาก็จะมีท่าทีจิตใจมองในแง่ดี มีความรู้สึกต่อภาพที่ปรากฏนั้นอย่างไร พ่อ แม่ จะชักนำได้ ไม่ว่าจะในทางที่เป็นการเร้ากุศลหรือเร้าอกุศล เช่น พ่อแม่บอกว่า เด็กคนนี้น่าเกลียด สกปรก อย่าไปดู

ก็เป็นการเร้าอกุศล

แต่ถ้าพ่อแม่พุดไปในการทำงานที่ว่า น่าเห็นใจเขาจะบ้านเมืองยังมีความยากจนอย่างนี้ เขาเกิดมาไม่มีเสื้อผ้าใช้ เมื่อเรามีโอกาส เราต้องช่วยกันนะ เอาเสื้อผ้าไปช่วยยืมให้เขาได้ใส่บ้าง จะได้อยู่ดีมีสุข อย่างนี้เป็นกรปลุกเร้าอกุศล

พ่อแม่มีอิทธิพลในเรื่องนี้มากเวลาไปห้างสรรพสินค้าซื้อของ ต้องคิดว่าจะพุดอย่างไร ให้ลูกมีท่าทีมองสิ่งเหล่านั้นอย่างไร ถ้าพ่อแม่พาลูกไปห้างสรรพสินค้า ไม่ได้ใช้ความคิด ก็ไม่สามารถชักนำโยนิโสมนสิการให้แก่เด็กได้ ไม่เป็นกัลยาณมิตร อาจะกลายเป็นปาลมิตรไป คือมิตรที่ไม่ดี

ถ้าเป็นกัลยาณมิตรก็จะชี้แนะ พอลูกเห็นอะไรสะดุดตา สีแดง สีเขียว ชูดนด ก็จะไปหา ตรงนี้ถ้าพ่อแม่กระตุ้นในทางไม่ดี ก็จะไม่บอกได้แค่ว่าอันนี้ไม่สวย อันนั้นสวยกว่า เอาอันนั้นดีกว่า อันนี้อย่าไปเอาเลย ฯลฯ แต่ถ้ามีโยนิโสมนสิการแล้วก็จะกระตุ้นในแง่ที่ว่า ของนี้เป็นอะไร ทำด้วยอะไร มาจากไหน ใช้ทำอะไร มีแง่ดี แ่งเสียอย่างไร ควรจะใช้ประโยชน์อย่างไร ถ้าลูกเป็นคนทำ จะแก้ไขปรับปรุงอย่างไร เป็นการให้ความรู้และปลุกเร้าฉันนะไปเลย เด็กก็จะเกิดความใฝ่รู้อยากรู้และสามารถเข้าใจสิ่งต่างๆ ถ้าได้มากกว่านั้น เด็กอาจจะเกิดความคิดที่จะทำ จะประดิษฐ์ขึ้นบ้าง ไม่ใช่ติดอยู่กับความชอบใจ ไม่ชอบใจ สีสวย ไม่สวย แล้วจบ ซึ่งจะไม่เกิดปัญญา

การฝึกลูกเพื่อเป็นพี่น้องที่มีความสัมพันธ์เชิงบวก

ปฏัจจา: มีบางคนกล่าวว่า การเกิดมาร่วมเป็นพี่น้องกัน เป็นเพราะผลวิบากกรรม ที่ส่งผลกระทบต่อให้มีความสัมพันธ์กันเชิงลบ หรือเปล่า เพราะว่าเมื่อมีความขัดแย้งกัน เช่น เรื่องมรดก ก็จะมีการทำร้ายกันด้วยความรุนแรง อาจเป็นได้ทั้งทางวาจา และการกระทำ

วิสัยนา: ก็มีความรุนแรงได้ คนเรามีกิเลสลึกๆ อยู่ที่จะทำให้รุนแรงได้ มีศักยภาพของความรุนแรงอยู่แล้วในคนทุกคน ไม่จำเป็นต้องเป็นพี่น้องกัน แต่ถ้ามีการฝึกคุณธรรม พัฒนาจิตใจให้มีความสัมพันธ์เชิงพี่น้องที่ดีลึกซึ้งเพียงพอ พร้อมไปด้วยกันกับปัญญาที่รู้เข้าใจไม่ยึดติดฝากชีวิตไว้กับวัตถุเกินไปก็จะยอมเสียสละให้แก่กันได้ แทนที่จะมัวมาแก่งแย่งกัน เพราะฉะนั้นตรงนี้พ่อแม่ต้องมีการตระหนักรู้ให้ได้ก่อนว่า ลูกจะขัดแย้งกันในเรื่องอะไรบ้าง โดยเฉพาะก็โลกะนี่แหละ ก็จะต้องเตรียมฝึกลูกไว้แต่ต้น เช่น พี่ก็รัก และรู้จักอยากจะให้แก่น้อง ให้สร้างสภาพจิตใจเตรียมไว้ให้ดีและให้ลึกก่อน

ตัวอย่างเช่นขณะที่โยมพ่อยังแข็งแรงทำมาหากินกันอยู่พอปู่ยา ตา ยาย เสีย พี่น้องของท่านก็มาพิจารณาเรื่องทรัพย์มรดกกัน ท่านก็แนะนำว่า พวกเราผู้ชายนี้ มีกำลังหากินกัน พวกเรามาพร้อมใจกันเถิด ไม่เอาเลยที่ดิน ยกที่ดินให้ฝ่ายผู้หญิงทั้งหมด พี่น้องก็ยอม ทีนี้ถ้าไม่มีคนนำ ก็อาจจะเกิดปัญหา คือตั้งจุดเริ่มต้นผิด คิดแต่เราจะแบ่งปันกันอย่างไร ทำอย่างไรจึงจะยุติธรรมตอนนี้ละนะยุ่งเลย แต่ถ้ามีเหตุผลอะไรขึ้นมาสักอย่าง ที่จะปลุก

เจ้าคุณธรรมออกมา ก็จะทำให้แก้ปัญหาไปได้ เช่นมองว่าพี่อยาก จะให้เพื่อความสุขของน้อง หรือคนไหนอ่อนแอ หรือขาดแคลน หรือขาดโอกาส หรือมีทางได้น้อย ก็ให้เขาได้ไว้มากหน่อย หรือมี เหตุผลอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นผู้ชายแข็งแรง ควรทำมาหากินเอง ที่ พ่อแม่ทำมาหากินไว้ก็ควรยกให้ผู้หญิงซะ หรือว่าตอนนี้ดูแล้วยัง ไม่พร้อมจะแบ่งกันหรือยังไม่ได้เหตุผลที่เหมาะสมที่จะใช้แบ่งกัน เราเอามาตั้งเป็นกองกลางไว้ก่อน ฯลฯ รู้จักคิดทางออก มองทาง เลือก วิธีที่อาจเป็นไปได้ไว้อะยะๆ

ความรู้สึกฉันพี่น้อง เป็นคุณธรรมสำคัญที่จะทำให้ทุกอย่างเดินไป ในทางที่ดีงาม ในสังคมไทยแต่เดิมมา เมื่อไปเจอคนไหนที่แก่หน่อย ถ้าเป็นผู้ชายก็จะเรียกคุณลุง เป็นผู้หญิงก็เรียกคุณป้า อายุหน่อย หน่อยก็เป็นคุณน้า ถ้าไปพบคนอายุไม่แก่กว่ามากนักก็เป็นคุณพี่ ที่อายุน้อยกว่าก็เรียกว่าน้อง นี่ก็คือวัฒนธรรมที่ปลูกฝังกันมาให้ สร้างความรู้สึกฉันพี่น้อง น่าเสียดายที่สังคมไทยมีความแปลกแยก จากคำสอนของพุทธศาสนา ในปัจจุบัน ถ้าไม่ระวัง ความสัมพันธ์ ระหว่าง พี่ น้อง จะกลายเป็นความสัมพันธ์เชิงผลประโยชน์

บุพญา: การฝึกอบรมลูกๆ ให้เป็นผู้มีคุณสมบัติที่เป็นต้นทุนในตัว ซึ่งจะเป็น เหตุปัจจัยทำให้พร้อมที่ก้าวหน้าไปในการศึกษาพัฒนาชีวิตของตน ควร ประกอบด้วยอะไรบ้างคะ

วิสัยนา: พระพุทธเจ้าตรัสว่า ลูกๆ คือเด็กทั้งหลาย เป็นฐานรองรับ มนุษยชาติ ลูกในครอบครัวคือเด็กในสังคม ควรได้รับการปลูกฝัง คุณสมบัติที่เรียกว่า **แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม หรือรุ่งอรุณของ**

การศึกษา 7 ประการคือ 1) แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี 2) มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต 3) มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ 4) มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้ 5) ยึดถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไรๆ ตามเหตุและผล 6) ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท 7) ฉลาดคิดแยกแยะ ให้ได้ประโยชน์และความจริง

สรุป

ความสุขในครอบครัวจะมีมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับพ่อและแม่ทำหน้าที่ตามฐานะทั้ง 3 ประการนี้คือ **เป็นพระพรหม เป็นอาจารย์คนแรก เป็นพระอรหันต์ของลูก** ได้สมบูรณ์เพียงใด โดยแสดงออกผ่านทางพรหมวิหารธรรมคือเมตตา กรุณา มุติตา อุเบกขา เพื่อเกื้อหนุนการพัฒนาของเด็กโดยใช้ปัญญามาประสานกับความรู้สึกลึกที่ดั่งามสงเสริมความเจริญเติบโตของเด็กอย่างมีดุลยภาพคือ ให้ชีวิตมีความอ่อนโยน มีความสุข มีความอบอุ่น และพร้อมกันนั้นก็มีความเข้มแข็ง มีความสามารถ มีปัญญา รับผิดชอบตนเองได้

การอบรมเลี้ยงดูลูก ต้องควบคู่ไปกับเรียน กระบวนการเรียนรู้จะผ่านการฝึกพฤติกรรม ฝึกจิตใจ และฝึกปัญญา พอเขาได้ศึกษา เรียนรู้ ก็จะทำให้เกิดความใฝ่รู้ อยากรู้ และเมื่อได้รับการตอบสนองความต้องการอยากรู้ เขาก็จะมีความสุขจากการเรียนรู้ สิ่งที่ชอบเขาก็ได้เรียนรู้ เขาก็มีความสุข สิ่งไม่ชอบเขาก็ได้เรียนรู้ เขาก็มีความสุข เขาจะสามารถมีความสุขได้แม้แต่จากสิ่งที่ไม่ชอบ เมื่อ

ถึงตอนนั้นก็เป็นอันว่าหลุดพ้นจากการเวียนวนของความสุข-ทุกข์ ที่จมอยู่ในวังวนของความชอบ-ไม่ชอบ กลายเป็นว่าสามารถมีความสุขทุกสถานการณ์ เพราะว่าการเรียนรู้ สามารถเกิดขึ้นได้ทุกสถานการณ์ ทั้งนี้การอบรมเลี้ยงดูในด้านใดๆ ก็ตาม ควรมีความฉลาดในวิธีการ และมีการบ่มอินทรีย์ให้พร้อม

การศึกษาในครอบครัวเป็นพื้นฐานที่สำคัญ พ่อ แม่ควรเป็นผู้จัดสรรโอกาสให้ลูก ปลูกเร้าคุณธรรม โดยพิจารณาความแตกต่างระหว่างบุคคล ฝึกให้เขาเป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่ดี ใฝ่สร้างสรรคฺมองความหมายและคุณค่าของวัตถุและสิ่งเสพบริโภคต่างๆ ให้ถูกต้อง และรู้จักใช้วัตถุเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้สร้างสรรคฺสิ่งดีงาม ช่วยเกื้อหนุนสังคมให้มีความร่มเย็นเป็นสุข และใช้เกณฑ์การประเมินการพัฒนาของสมาชิกในครอบครัว โดยพิจารณาจากการพัฒนาทางกาย ทางสังคม ทางจิตใจ และทางปัญญา

ในด้านคุณภาพของชีวิตของครอบครัว พิจารณาได้จากภาวะสบาย 7 ด้าน และการบรรลุจุดหมายชั้นตาเห็น ชั้นเลยตาเห็น และจุดมุ่งหมายสูงสุด

การส่งเสริมคุณธรรมในครอบครัว ควรใช้ปัญญาในการสื่อสารบนฐานแห่งเมตตา เพื่อประสานสัมพันธ์ มีการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน ตัวอย่างเช่นให้สมาชิกมีจิตใจดีงาม มีความสุข สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยตัวเอง ไม่ประมาท สามารถเข้าใจความเป็นจริงของธรรมชาติ มีความซาบซึ้งในคุณธรรมของพ่อ-แม่ และนำมาสร้างเป้าหมายในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม สมาชิกมีความสามัคคี มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และที่สำคัญ ควรปลูกฝัง

คุณสมบัติซึ่งเป็นเหตุปัจจัยที่จะทำให้เขาพัฒนาตนเอง เป็นที่พึง
ของตนเองได้ คือ แสงเงินแสงทองของชีวิตที่งดงาม